

Szerző ajándéka.

1920. nov. 8.

P. 779.

A
SZÉKELYUDVARHELYI
REF. KOLLEGIUM
AZ UTÓBBI MÁSFÉL
ÉVTIZED ALATT.

IRTA:

GÖNCZI LAJOS

IGAZGATÓ-TANÁR.

SZÉKELYUDVARHELY,
NYOMATOTT BECSEK D. FIA KÖNYVNYOMDÁJÁBAN
1907.

L. 779.

A
SZÉKELYUDVARHELYI
REF. KOLLEGIUM
AZ UTÓBBI MÁSFÉL
ÉVTIZED ALATT.

IRTA:
GÖNCZI LAJOS
IGAZGATÓ-TANÁR.

SZÉKELYUDVARHELY,
NYOMATOTT BECSEK D. FIA KÖNYVNYOMDÁJÁBAN
1907.

az erdélyi ev. ref. kollégiumi tanárok általános özvegy-árvai alapja 1897. július elsején feloszlott, mivel a felekezeti tanárok az 1894: XXVII. t.-czikk alapján létesült Orsz. Tanári Nyugdíj-intézet tagjai lettek; az említett t.-czikk 3. §-ának utolsó bekezdése kimondja, hogy a némely intézeteknél meglévő, vagy a tanárok által fenntartott nyugdíj- vagy özvegy-árvai alaphól az orsz. nyugdíjintézet kötelékébe tartozó iskolák alkalmazottjai egy második nyugdíj- vagy gyámintézetet fenn nem tarthatnak. Ezzel az erd. ref. tanárok értekezletét összetartó kapocs az egyes tanárok és tanintézetek közt meglazulván, az értekezletek nem voltak többé oly pontosan és akkora érdeklődés mellett megtarthatók, mint annak előtte s így lassanként majdnem feledésbe is mentek, annyival inkább, mert az állami segélynek azon időtájban történt sűrűbb igénybe vétele által az állami és felekezeti iskolák között addig fennállott különbség sok tekintetben megszűnván, a nemzeti műveltség terjesztése s egyáltalán a középiskolai tanítás és nevelés érdekeinek szolgálása czéljából az Orsz. Középisk. Tanáregyesületben, illetőleg annak vidéki köreiben kerestek és találtak maguknak megfelelő közös munkatért úgy a felekezeti, mint az állami tanárok. Ujabban a református tanárok országos egyesületet is alkottak, melyben szintén pezsgő, eleven élet folyik.

Iskolánknál a legutóbbi ref. tanári értekezlet, melyet változó sorrendben szokott a hét erdélyi kollégium saját kebelében megtartani, 1893. május havában folyt le. A fennállott gyakorlat szerint az igazgató-tanár kötelességszerűen előterjesztette minden értekezleten az iskola állapotáról bővebb tájékoztatást nyújtó történeti adatokat. Az erd. ref. kollégiumi igazgatók Kolozsvárt tartott egyik közelebbi értekezletén szóba került, hogy az igazgatók,

mivel a tanári közös értekezletek nem tarthatók meg pontosan, intézetök vázlatos történetének időnkénti közzé tételével tartsák fenn a tanári értekezlet ezen régi jó hagyományát. Ennek a kötelességnek kívánok eleget tenni kollégiumunk 1893-ik éven innen eső történeti adatainak közrebocsátásával.

1893 óta nagy és előnyös változásokon ment keresztül iskolánk; jóformán új korszak nyílt meg életében a magyar kormány évi fenntartási államsegélyének az 1883. évi XXX. t.-cz. 47. §-ának alapján történt igénybe vétele által. Az erre vonatkozó szerződés ugyan 1898-ban kötött meg, de a segélyezés még 1894-ben megindult 4000 koronával, mely a jelen évben érte el a 32,000 koronát tevő maximalis összegét.

Miután a viszonyok változtával jóformán kiapadtak mindazon források, melyekből a református s egyáltalán a protestáns középiskolák táplálkoztak: visszavonhatatlanul letűnt volna egykori fényök és dicsőségek, ha a törvényben felajánlott államsegély újabb virágzásra nem emeli azokat; mert a középiskolai törvény fokozott követelményeivel szemben tehetetlenül állottak, míg az állam segítő kezet nem nyújtott feléjük. A kor színvonalát elérni vagy azon megmaradni a kizárólag saját alapítványaira utalt kollégiumunknak sem volt lehetséges. Ezért kérelmezte előljáróságunk a törvény alapján az állami fenntartási segély megadását, minek megnyerésével a haladás, fejlődés legfőbb feltételeit jórésztben megszerezte magának.

Előre kell bocsátanom, hogy kollégiumunk négyosztályu elemi (előkészítő) iskolája, melynek 1892—3-ban és az erre következő 3 esztendőben évi létszáma mintegy 140-re ment, az 1896—7-ik éven kezdődőleg fokozatosan megszűnt. Városunkban, tudvalevőleg, 1896. nyarán községi elemi iskolát állítottak fel. Előljáróságunk, a gimnáziumi tanulók létszámának folytonos emelkedése miatt, de főleg, mert az államsegélyre vonatkozó szerződéstervezet készítésekor (1895. április havában) kitűnt, hogy az elemi osztályok fenntartására sem elegendő helyiséggel, sem az állandóan alkalmazandó tanerők beállítására kellő fedezettel nem rendelkezünk, kimondotta, hogy előkészítő iskolájának 3 alsó osztályát, mihelyt városunkban községi iskola lesz, feladja; a 4-iket azonban egyelőre továbbra is fenn akarta tartani. Az 1895—6. év végén az

első és a következő két esztendőben a 2-ik és 3-ik osztályt fokozatosan meg is szüntettük; az 1898—9-ik évben a 4-ik osztálynak még 29 tanulója volt, azonban 1899. szeptember elején, a beírások napjain, arról kellett meggyőződünk, hogy míg az I. gimn. osztályba 49 tanuló jelentkezett, addig az elemi 4-ikbe csupán 4 iratkozott be. Ilyen körülmények között, tekintettel a megszaporozott gimn. tanulókra és a helyiségek elégtelen voltára, előljáráságunk kénytelen volt a főhatóság engedélyével a 4-ik osztályt is végleg megszüntetni, mert költségkimélés szempontjából a szülők inkább az I. gimn. osztályba adják gyermekeiket, semhogy velők az előkészítő osztályt látogattatnák, melyet a kevésbbé költséges népiskola amugy is pótol. Elemi iskolánk tehát, mely kollegiumunknak első kezdete, csirája volt, majdnem háromezrzedes fennállás után, — a változott viszonyok folytán feleslegessé válván, — 1899. szeptember havában végleg megszűnt.

Lássuk most már a gimnáziumi tanulók létszámát és előmenetelét az 1892/3—1905/6-ik évekről.

Tanév	Vizsgát		Jeles	Jó	Elégséges	Elégtelen
	Beiratott	tett				
1892/3.	161	151	16 (11%)	28 (18%)	78 (51%)	29 (19%)
1893/4.	185	172	14 (8 »)	34 (20 »)	92 (53 »)	32 (19 »)
1894/5.	198	175	10 (6 »)	39 (22 »)	97 (55 »)	29 (17 »)
1895/6.	203	188	4 (2 »)	41 (22 »)	113 (60 »)	30 (16 »)
1896/7.	228	212	5 (2 »)	30 (14 »)	138 (65 »)	39 (19 »)
1897/8.	220	209	25 (12 »)	53 (25 »)	83 (40 »)	48 (23 »)
1898/9.	216	204	30 (15 »)	52 (26 »)	89 (43 »)	33 (16 »)
1899/900.	237	230	31 (13 »)	52 (23 »)	104 (45 »)	43 (19 »)
1900/901.	243	235	10 (4 »)	52 (22 »)	123 (53 »)	50 (21 »)
1901/2.	266	245	16 (6 »)	55 (22 »)	130 (54 »)	44 (18 »)
1902/3.	263	256	22 (9 »)	53 (20 »)	127 (50 »)	54 (21 »)
1903/4.	281	268	20 (7 »)	55 (21 »)	135 (50 »)	58 (22 »)
1904/5.	281	269	27 (10 »)	69 (26 »)	127 (47 »)	46 (17 »)
1905/6.	286	265	24 (9 »)	89 (33 »)	113 (43 »)	39 (15 »)

Összesen : 3268 3079 254 (8%) 702 (23%) 1549 (50%) 574 (19%)

Tehát átlag véve minden száz tanulóból: 8 jeles, 23 jó, 50 elégséges és 19 elégtelen osztályzatot kapott a közelebbi 14 év alatt. Hogy a jelesek száma az országos átlag számot (6) (lásd

»Magyarország Köznevelésügye az 1905. évben« cz. min. jel. 137 old.) kettővel, a jóké az országot (17) hattal felülmúlja, az onnan ered, hogy a jelesek közt szerepel a fentebbi kimutatásban az is, a kinek egy jója, és a jók között, a kinek egy elégséges is van; az elégségesek átlagszáma az országosnál (55) éppen az említett okból kevesebb öttel. Osztályozásunk eredménye, egészben véve, az országgal eléggé megegyezőnek mondható.

A kimutatásból láthatólag a tanulók száma évről-évre emelkedik; az utóbbi 14 év alatt 161-ről 286-ra emelkedett fel a tanulók létszáma, a mi 77% növekedésnek felel meg; míg ugyanazon idő alatt az országban az összes középiskolai (gimn. és reál) tanulók számának a gyarapodása 50%-ot alig halad meg. Annak illusztrálására, hogy a közelebbi években a tanulók száma, az erd. ref. kollégiumokat tekintve, mekkora hullámozást mutat fel, a kezem ügyében lévő 1900. és 1906. évi egyházkerületi Névkönyvből ide írom a testvér-kollégiumok gimnáziumi tanulóinak létszámát, miből kitűnik, hogy Nagynyeden 1900-ban 425 és 1906-ban 368 beírt tanuló volt s így az utóbbi évben véletlenül 56-tal vagyis 13%-kal volt a létszám kisebb a hat év előttinél; ugyanazon években Kolozsvárt 359 és 385 lévén a bejegyzett tanulók száma, 26 (7%); Marosvásárhelyt 364 és 454, tehát 90 (25%); Udvarhelyt 234 (év elején) és 286, tehát 52 (23%); Zilahon 285 és 360, tehát 75 (27%); Szászvároson 310 és 371, tehát 61 (20%); Sepsiszentgyörgyön 296 és 305, tehát 9 (3%) volt a növekedés s így csupán két testvérintézet mutathat fel ezen években (1900. és 1906.) a mienknél valamivel nagyobb létszámbeli emelkedést.

Midőn iskolánknak az 1875/6. és az 1892/3. évek közé esett 17 esztendei történetét 1893-ban a kollégiumunknál tartott tanári értekezleten felolvasni szerencsém volt, bátorságot vettem magamnak arra, hogy a 3 helybeli középiskola tanulóinak létszámát némi tanulság kedvéért ottan szóba hozzam (lásd 1892/3. évi Értesítőnk 8. old.). Akkori kimutatásom kiegészítéséül legyen szabad az azon innen eső 14 évről is további összehasonlításaimat röviden megtenni.

A sorrendre nézve a keletkezési időt veszem alapul, mert kollégiumunk már 1670-től kezdve gimnáziummá fejlődött, s később, a múlt század 70-es éveig, akadémiai rangja volt, mert jogi és

theologiai tanfolyammal is el volt látva; a róm. kath. főgimnázium alapítási éve 1689, mely időtől 1735-ig 3 osztálya, 1736-tól 1850-ig 5 osztálya volt, s csak 1853-tól kezdve fejlődött nyolczosztályu teljes főgimnáziummá. A reáliskola 1871. novemberében kezdette meg működését és 1876. őszén nyílt meg a nyolczadik osztálya.

A nyilvánosságra bocsátott évi Értesítők adatai szerint, kolégiumunk nyolcz gimn. osztályába 1875/6-tól 1905/6-ig beiratott összesen 6265 növendék, azaz átlag véve minden évben 208 tanuló; a róm. kath. főgimnáziumba ugyanazon idő alatt 6254 növendék, miből az átlagos évi létszám 206-ra tehető; a reáliskolába fölvetetett 4009 tanuló, ebből egy évre jut 134. Az egy ideig mindhárom iskolánál fennállott előkészítő (elemi) osztályok létszámától eltekintettem.

Minthogy az elért eredményről nyilvánosan leginkább az érettségi vizsgálaton számol be az iskola, nem tartom fölöslegesnek ezen vizsgálatok évi eredményeinek e helyen való közlését az utóbbi 14 évről.

Tanév	Érettségire állott	Jelezen	Jól	Elégségesen	Elégtelenül
1892/3.	15	5 (33 ‰)	0 (— ‰)	8 (54 ‰)	2 (13 ‰)
1893/4.	15	3 (20 ‰)	4 (27 ‰)	6 (40 ‰)	2 (13 ‰)
1894/5.	12	2 (17 ‰)	1 (8 ‰)	6 (50 ‰)	3 (25 ‰)
1895/6.	20	2 (10 ‰)	5 (25 ‰)	8 (40 ‰)	5 (25 ‰)
1896/7.	15	0 (— ‰)	3 (20 ‰)	10 (67 ‰)	2 (13 ‰)
1897/8.	17	1 (6 ‰)	4 (23 ‰)	9 (53 ‰)	3 (18 ‰)
1898/9.	15	2 (13 ‰)	2 (13 ‰)	10 (67 ‰)	1 (7 ‰)
1899/900.	16	2 (12·5 ‰)	6 (37·5 ‰)	5 (31 ‰)	3 (19 ‰)
1900/1.	20	3 (15 ‰)	5 (25 ‰)	11 (55 ‰)	1 (5 ‰)
1901/2.	19	3 (16 ‰)	6 (31·5 ‰)	6 (31·5 ‰)	4 (21 ‰)
1902/3.	20	0 (— ‰)	6 (30 ‰)	8 (40 ‰)	6 (30 ‰)
1903/4.	21	1 (5 ‰)	9 (43 ‰)	9 (43 ‰)	2 (9 ‰)
1904/5.	27	3 (11 ‰)	9 (33 ‰)	12 (45 ‰)	3 (11 ‰)
1905/6.	29	5 (17 ‰)	8 (28 ‰)	13 (45 ‰)	3 (10 ‰)
Összesen:	261	32 (12 ‰)	68 (26 ‰)	121 (46 ‰)	40 (16 ‰)

Hogy az évvégi osztályozások igazságosan s kellő szigorral eszközöltettek azt igazolja az érettségi vizsgálatok eredménye, mert míg az osztályvizsgálatokon a tanulóknak csak 8%-ka ka-

pott jelest, addig az érettségien 12%-ka, a jól érettségizettek 3%-kal mulják felül azon tanulók számát, a kik osztályvizsgálaton jó fokozatu bizonyítványt nyertek, és ismét az érettségien csak 16% bukott el, míg az osztályvizsgálatokon 19%. A bukások közül 27.5% a fizikára, 22.5% a latin nyelvre, 20% a mennyiségtanra, 12.5% a magyar irodalomra, 10% a történelemre, 7.5% a német nyelvre esik, a görögből bukás nem történt. Kormányképviselők voltak 1884-től: dr. Jenei Viktor (3-szor), dr. Hegedüs István (2-szer), Felméri Lajos (3-szor), Szabó Károly, dr. Török József, Géresi Kálmán (2-szer), Öreg János, dr. Szádeczky Lajos (2-szer), dr. Ballagi Aladár, dr. Ballagi Géza, Szöts Farkas, dr. Kérészy Zoltán (3-szor) és Kenessey Béla.

Mind a nyolcz osztályt itt végezte a jelöltek 55.5%-ka, az alsóbb osztályokat a székelykereszturi öt- vagy hatosztályu unitárius gimnáziumban járta 11.5%-ka, szász gimnáziumból jött a felsőbb osztályokba 9.5%, más iskolákban kezdette tanulását 23.5%.

A latin nyelvből kiegészítő érettségi vizsgálatra jelentkezett, jórészen a helybeli reáliskola növendékei közül, összesen 19, közülök 13 sikerrel állotta ki, 6 pedig a vizsgálat ismétlésére utasítottatott.

Az érettségit tett növendékek több mint negyed része (27%) a papi pályára lépett, 15% a tanárira, 21% jogásznak, 9% orvosnak*) készült; 10% alsóbb hivatalnok, 6% katona lett; 5.1% a gazdasági, 1.3% a mérnöki, 1% a gépészi, 1.3% a vegyész, 1% az erdészi, 1% pedig a művészi pályát választotta, 1.3% előre meg nem határozott munkatérre lépett.

A helybeli 3 középiskola az utóbbi öt év alatt (az 1901/2—1905/6. tanévekben) az érettségi vizsgálaton az alábbi eredményeket mutatta fel. A ref. kollégiumban ez idő alatt érettségire állott 116 növendék, ezekből 12 (10.5%) jeles, 38 (33%) jó, 48 (41%) elégséges és 18 (15.5%) elégtelen eredménnyel felelt meg. A róm. kath. főgimnáziumban a jelöltek száma volt 127, kik közül 12

*) Reinbold Béla kolozsvári egyetemi magántanár, a ki a 3-ik osztálytól gimn. tanulmányait iskolánkban végezte, »sub auspiciis regis« avattatott orvosdoktorrá.

(10%) jeles, 37 (29%) jó, 51 (40%) elégséges és 27 (21%) elégtelen osztályzattal minősített. A reáliskolában a megvizsgált 79 növendékből 6 (8%) jeles, 18 (23%) jó, 42 (53%) elégséges és 13 (16%) elégtelen osztályzatot kapott. E szerint, ha a felmutatott eredmény átlagát érdemjegy-számmal fejezzük ki, az átlagszám a kollégiumnál: 2·6, a kath. gimnáziumnál és a reáliskolánál: 2·8. Az 1875/6—1905/6-ik években a ref. kollégiumban összesen 537, tehát évenként 18, a róm. kath. gimnáziumban 465, tehát minden évben mintegy 16, és a reáliskolában 1877-től kezdve (mert ekkor volt itt az első érettségi vizsgálat) 301, tehát évenként kerekszám-ban 10 növendék.

A tanulók honosságát tekintve az utóbbi öt évben (1900/1—1905/6-ig kollégiumunkban helybeli volt a növendékek 28%-ka, megyebeli 36%-ka, más megyéből való szintén 36%-ka; a kath. főgimnáziumban helybeli 26%, megyebeli 28%, más megyéből való 46%; a reáliskolában helybeli 27%, udvarhelymegyei 18%, más megyéből való 55%; a reáliskolai tanulóknak átlag 20%-ka református vallásu.

Visszatérve a kollégiumhoz, a rendesnél magasabb életkoru volt az utóbbi 14 év alatt minden százból tizenegy tanuló. Az első osztály létszáma az összes tanulók 17, a nyolczadik osztályé 8·5/ kát tette, vagyis a 8-ik osztály népessége csak félakkora mint az elsőé.

Magaviseletre nézve jó fokozatot nyert minden 100 közül 86, szabályszerűt 12·6, kevésbé szabályszerűt 1·4%.

Nyelvismeretre nézve, az utóbbi 5 esztendőben, csak magyarul beszélő volt 87%, és így a magyaron kívül más (leginkább német) nyelvet csupán 13%-ka beszélt a tanulóknak; e szerint iskolánk egyike a legmagyarabb intézeteknek. A tősgyökeres székely fiuknak nem igen van alkalmuk a szülei háznál idegen nyelv megtanulására, bármennyire is kíváncsiak volna különben valamely modern nyelvnek nem csak az irodalmi ismerete, hanem a beszélése is.

Öt évi átlag szerint egyetlen órát se mulasztott minden 100-ból 20, igazolatlanul mulasztott minden száz közül öt tanuló; óramulasztás volt az utóbbi öt évben esztendőnként igazolva 6475, igazolatlanul 71, átlag 62 igazolt óramulasztás esik egy-egy

tanulóra, azaz évenként — bár nem egy huzamban — mintegy két hétig maradt el óráról egy-egy mulasztó tanuló; az igazolatlanul mulasztott tanulókra fejenként 5 óra esik.

Lakásukat illetőleg: minden százból csak 5 van szállásadónál, 63% benn lakik az internátusban, 32% pedig a szülei háznál vagy a rokonságnál.

Az 1892/3—1905/6-ik években, vagyis 14 esztendő alatt, vizsgálatot tett a beírt tanulók 94·3%-ka, évközben kimaradt, kilépett vagy meghalt 4·7%-ka, vizsgálatlan maradt 1%-ka. Vallásra nézve református volt 79·3%, ág. hitv. evang. 5·6%, unitárius 6·3%, róms. kath. 3·6%, gör. kath. 0·3%, gör. keleti 2·1%, izraelita 2·8%. Nemzetiség szerint: magyar 95%, német 3%, román 2%. A szülők polgári állását tekintve: birtokos és bérlő 30%, iparos 8%, alkalmazott 3%, kereskedő 5%, köztisztviselő 16·5%, magántisztviselő 2·5%, más értelmiségi (pap, tanító, orvos, ügyvéd stb) 27%, személyes szolgálatból élő 3%, magánzó 7%. 14 év alatt magánvizsgálat volt összesen 18, ebből sikerült 13, eredménytelenül végződött 5. Az intézet vallás felekezeti jellegére vonatkozólag megállapítható, hogy az erdélyi testvérkollégiumok közt egyetlen egy sincs, melyben aránylag több volna a református vallású tanuló mint nálunk; hogy csak egy év adatait hozzam fel, mert ezen évi adatokhoz jutottam leghamarább, az 1904/5-ik évben a református tanulók százaléka volt Enyeden 73, Kolozsvárt is 73, Marosvásárhelyt 70, Udvarhelyt 76, Szászvároson 40, Zilahon 59 és Sepsiszentgyörgyön 70 s a mint később utána néztem, e tekintetben a közelebbi években nagyobb hullámzások nem igen voltak, úgy hogy ezen egy évről szóló adatokat is elfogadhatjuk az összehasonlítás alapjául.

A közelebbi 14 év alatt a tanulók fegyelmi szempontból egészben véve panaszra okot nem adtak. Némelyek ideges izgékony-sága, apró czivodásokra hajló vérmérséklete, néhány-nak léha illetlenkedése, munka- és iskolakerülő hajlama s a gyermeki könnyüvérőség és pajkosság fel se sorolható jelenségei, kisebb rendtartási vétségek egy s más, néha szigorubb fegyelmezési eljárást némelykor ugyan szükségessé tettek, de a nagy többség kifogástalan magaviselete, a helyzethez illeszkedő tisztességtudása, helyes erkölcsi érzékkel párosult ildomossága örömmel töltött el s meg-

elégedésünkre szolgált. Mindazáltal 13 tanulót, tehát majdnem minden évben egyet kellett rossz példaadás, hanyagság, rendetlenkedés vagy a törvények többszöri megsértése miatt csendesen eltávolítanunk, mit részben a hibás családi nevelésnek rovására kell írunk. Kizárással mindössze 4-et sujtottunk; egyet a városon folytatott lopás miatt, három nagyobb fiút, kik közül kettőt nem a mi iskolánk nevelt, lopás, hazudozás és hamisítás elkövetése tett méltóvá ily súlyosabb természetű büntetésre. Az 1901/902-ik évben, a mikor aránylag sok új tanuló került a felsőbb osztályokba, volt a legtöbb fegyelmi eset. Erre az évre esik a fentebbiek közül két kizárás és hat eltanácsolás, a mikor egy 4-ik és egy 7-ik osztályos tanuló idegen pénz után nyújtotta ki kezét, hat pedig oly vásottságnak adta jelét, hogy mielőtt környezetüket megronthatták volna, évközben tanácslólag elutasítottuk őket; ez utóbbiak közül 3 ujonnan jött 7-ik osztályos künnlakó tanulót hanyagság és dorbézolás, két 3-ik osztályost a korai nemi életből eredt bűnös könnyelműség és egy 6-ik oszt. új tanulót furfangosan folytatott adósságcsinálás miatt távolítottunk el. Ekkor történt az is, hogy magukról megfélemedkezett felsőbb osztályu tanulók kíséreltet tettek az írásbeli érettségi tételek megszerzésére, a mi nekik nem sikerült. Csunya, bűnös dolog, ha elég jól készült s különben jóra való fiatal emberek tisztességtelen utakon törekednek meg nem engedett eszközök birtokába jutni, — pusztán kényelem szeretetből, hogy magukon segítsenek. Ilyes körjelenségek mellett is megnyugvással jelezhetem, hogy tanulóifjúságunk nagy többsége kötelességeit a várakozásnak megfelelően teljesítette s magaviseletével aggodalomra okot nem adott. Mert a VII-ik osztálynak a múlt év végén tanúsított ellenszegülő és fegyelmezetlen magatartása külső, jogosulatlan befolyásoknak volt az eredménye, hiszen a főhatóság ítélete szerint is: »a tanárkar s az előljáróság a kötelesség lelkiismeretes teljesítésének önérzetével hagyhatja figyelmen kívül az alaptalan híreszteléseket és bizonyítatlan vádakát, melyeket a politikai izgalmak napjaiban elegyes indokok szerint érdekelt felek a szülők körében, az ottani társadalomban és sajtóban tévesen és megtevésztőleg is terjesztettek«.

Hogy ez a felfujt eset nem iskolánk jó hírnevének ártott, hanem inkább az áldozatul esett fiuknak, illetőleg szülőiknek,

annak legfényesebb bizonyítéka tanítványaink létszámának a f. év elején — a szűk helyiségek által megengedett mértékig — történt növekedése; ellenben a kiábrándult fiuk közül a hány annyifelé keresett az utolsó tanévre menedéket, minthogy ők könnyelmű kilépésökkel Alma materükhöz hűtelenek lettek.

A tanulók egészségi állapota általában kedvezőnek mondható. Apróbb s hamar lefolyt hülési bajok, melyek sűrűn ismétlődnek s így a betegségi esetek számát elég nagyon növelik, gyakoriak voltak, de komolyabb bajok s kivált járványoktól eléggé megvontunk kimélve. 14 év alatt 9 tanítványunk halt el, egy kivételével valamennyi a szülei háznál és nem fertőző betegségben. 1902-ben egy II. oszt. tanítványunk fürdés közben a Küküllőbe fult, más baleset senkit se ért. A trachoma, a mult század 80-as éveinek ez a gyakori betegsége, tanítványainkat mostanában nem támadta meg; különben a szemvizsgálatokat minden évben pontosan teljesíti orvosunk az intézetben s így ez a hosszasan lappangó baj el nem terjedhet. Három izben zavarta meg iskolai munkánkat a városunkban fellépett skarlát és kanyaró. 1894. tavaszán, április elején, városunkban a skarlát járványos alakot öltvén, jöllehet egyetlen tanítványunk se betegedett meg vörhenyben, a hatóság mégis kénytelen volt a törvény értelmében az összes elemi iskolákat április 30-ikán egyelőre június 5-ikéig szétosztatni; de mint-hogy a járvány addig se szűnt meg, sőt naponként újabb esetek merültek fel a városban, elemi osztályainkkal a rendes évvégi vizsgálatokat nem tarthattuk meg, hanem a májusig tanusított szorgalom és tanulásbeli előhaladás eredménye szerint június végén a növendékek klasszifikálását megejtettük s így a következő év kezdetén minden akadály nélkül vétettek fel a megfelelő osztályokba. Az 1895/6-ik évben a kanyaró-járvány miatt elemi iskolánkban a tanítás februárius 18-tól április 9-ikéig szünetelt. A 3-ik kényszerszünet az 1902/3-ik évben következett be. Ekkor, május 22-ikén a 3 alsó gimn. osztályt ugyancsak kanyaró-járvány miatt, mely 5 tanítványunkat is meglepte, a hatóság betiltotta, illetőleg a városi fiuknak az iskolába járást megtiltotta. Előre értesítve lévén arról, hogy a járvány terjedésének meggátolása céljából az illetékes hatóság a végső menedékhez, az iskolák szétosztatásához fog folyamodni: május 21-ikén a 3 alsó gimn. osztálylyal (akkor

már elemi iskolánk nem volt) klasszifikáló kikérdezést, illetőleg vizsgálatot tartottunk, minek alapján év végén a bizonyítványokat kiállithattuk. A ragályos betegeket a helybeli megyei kórházban szoktuk ápolni, melynek igazgatója végzi iskolánkban az orvosi teendőket.

Feltűnő, hogy a tornatanulás alól, a hol a test erősítése mellett testtartásban s mozdulatban jelentkező ügyességet is tanulhatni: évről-évre elég tekintélyes számú tanulót kell felmentenünk orvosi vizsgálattal megállapított kisebb-nagyobb fokú testfogyatkozás miatt. A közelebbi 3 évben a tanulók 8—10%-ka volt felmentve a torna alól részben vagy egészen. A felmentett tanulók 30%-kánál szivbántalom, 23%-kánál a lágyéksérv (hernia) volt a felmentés okául megállapítva. Többen szenvednek mell- vagy általános testi gyengeségben. Tehát a felmentés okául olyan baj is szolgál, péld. a lágyéksérv, mit a maga idejében orvosi tanácson alapuló kezeléssel vagy műtéttel könnyen lehetne megszüntetni vagy egészen is megszüntetni, különben egy egész életnek lehet kínos terhe. Egyébiránt egyik tornatanárunk a felsőbb osztályú tanulókon évről-évre gondos erőméréseket eszközöl, melynek eredménye Értesítőinkből láthatólag örömdetes fejlődésről tanusodik.

Minthogy a jó tanáron kívül a jó tankönyv a sikeres tanításnak egyik fontos tényezője, talán nem lesz érdektelen rövid pillantást vetni iskoláinknak az utóbbi 30 év alatt használt könyveire. A könyveket tárgyak szerint csoportosítom.

A vallástannál: az I. és II. osztályban Nagy Péter konfirmációi nagykátéja használatban volt (1875/6—1884/5-ig) tehát 10 évig; Bocsor Lajos bibliai ismertetése (1885/6—1895/6-ig) 11 évig; dr. Bartók György bibliai ismertetése 1896/7-től mai napig. A III-ik osztályban Nagy P. konfirm. nagykátéja (1875/6—1892/3-ig) 18 évig; Kis József keresztyén hit- és erkölcstana (1893/4—1903/4-ig) 11 évig; Nagy P. konfirm. nagykátéja 1904/5-től fogva van bevéve. A IV. osztályban Márk Pál egyetemes egyháztörténete (1875/6—1876/7-ig) 2 évig; Pálfi József keresztyén egyháztörténete (1877/8—1884/5-ig) 8 évig; Nagy P. konfirm. nagykátéja (1885/6—1894/5-ig) 10 évig; Kis József keresztyén hit- és erkölcstana (1895/6—1903/4-ig) 9 évig, ettől fogva ismét a Nagy Péter nagykátéja a tankönyv.

Az V-ikben: Szász Domokos Vallásos eszmék története (1875/6—1884/5-ig) 10 évig; Márk P. egyháztörténete (1885/6—1901/2-ig) 17 évig; Kovácsi Sándor keresztyén egyháztörténete (1902/3—1904/5-ig) 3 évig; ezt felváltotta a maiglan is használt S. Szabó József keresztyén egyháztörténete. A VI-ikban: Szász D. vallásos eszmék története 1875-től 10 évig, azután Kis Kálmán bibliai könyvek története és szimbolikája 15 évig használtatott, melyet 5 évre Solyom Lajos szimbolikája váltott fel, hogy az 1905/6-ik évtől kezdve az S. Szabó József keresztyén egyháztörténetének adjon helyet. A VII-ikben*) a konventi tanterv életbe léptetéséig a tantárgyak sorában a hittan nem szerepelt, 1885-től 10 esztendeig Szász D. »vallásos eszmék történetét« használták, azután két évig Laky Dániel vallástörténetét, erre 3 évig ismét a Szász D. könyvét tanították, melyet Laky D. »A különböző vallások összehasonlító története« cz. munkája követett, hogy két év múlva, 1904/5-ben, Péter Károly keresztyén vallástanának nyisson utat. A VIII-ikban csupán két könyvet használtak: 1877-től 8 évig Márk Pál említett egyháztörténetét tanították, azután mai napig Farkas József, »A magyarországi protestáns egyháztörténete« czimű művecskéjét használják, tehát 21 év óta.

Bizonyos kapkodás, ingadozás látszik a vallástani tankönyvek dolgában. Nagy Péter kátéját eleinte a két alsó osztályban használják, azután fölteszik a III. és IV.-ikbe. Szász Domokos könyvét az V. és VI-ikban megosztva tanítják, később az egészet egy osztályban, a VIII-ikban, adják elő. Legérdekesebb a Márk P. egyháztörténetének a vándorlása, eleinte tanítják a IV-ik osztályban, azután felteszik a VIII-ikba, onnan ismét degradálják az V-ikbe. Legállandóbb a kitartás Farkas József egyháztörténete mellett, ezt több mint két évtized óta nem háborgatják.

A magyar nyelvénél: az I. és II. osztályban a Gáspár és Kovácsy olvasókönyvét 10 évig, közben az Imre S. és Ihász G. nyelvtanával, használták azután 18 évig a Szinnyi József nyelvtana és olvasókönyve volt bevéve, pár év óta a Négyesy Lászlóé használtatik. A III-ikban a Szvorényi, Imre S., Ihász G. és Baráth

*) Az erd. ev. ref. kollegiumok VII. és VIII. osztályainak 1861-től 1884-ig, vagyis a konventi tanterv életbe léptéig az I. és II. bölcselmi osztály felelt meg.

Ferencz könyveit 18 évre a Szinnyi Józsefé váltotta fel, melyet jelenleg a Négyesy-ével pótolunk. A IV-ikben 8 évig Szvorényi Ékesszólástanát tanították, melyet 9 évre a Dengi stilsztikája váltott fel, azután 12 évig a Korda stilsztikája következett, melynek nyomába a Négyesy-féle lépett. Az V-ikben Névy írásművek elmélete, Baráth verstana másfél évtizeden keresztül voltak használatban, azután 12 évig Riedl Frigyes rhetorikája szolgált tankönyvül. A VI-ikban a Torkos, Névy és Riedl megfelelő tankönyvein kívül a Kapossy költészettanát használták valami 8 esztendeig. A VII-ikben 25 évig Imre Sándor irodalomtörténetét tanították s e mellett időnként a Beöthy Zs. munkája is szerepelt. Most a Váczy Jánosét használják. A VIII-ikban két évtizeden át a Beöthy Zs. könyve szolgált vezérfonalul, melyet ezelőtt pár évvel a Váczy irodalomtörténetével cseréltek fel ebben az osztályban is.

A latin nyelvénél: az I. és II. osztályban 1875-től 1878-ig Szénásy nyelvtana és olvasókönyve, azután a Bartal-Malmosi-féle 7 évig, utána a Szamosi 5 évig, erre a Holzweiszig-Székely-féle 12 évig, majd pár évre a Pirchala-féle, és 1904 óta a Csengeri-féle nyert alkalmazást. A III. és IV-ikben a Kérészy és Szinyei mondattanát 1879-ben a Bartal-Malmosi-féle váltotta fel, mely utóbbi 6 évig volt használatban, erre következett a ma is használatban lévő Szamosi-féle mondattan. Olvasókönyvekül szolgáltak Vas J. Cornelius Neposa, majd a Sinka Sándoré, továbbá Kovács Ferdinánd Phaedrusa 1893-ig, azután a Tüdőse, utóbbi években, a Holzweiszig-Székely pár évre bevett könyvétől eltekintve, a Pirchaléé használatos. Caesar »De bello gallicó«-ját 1900-ig, tehát 25 éven át a Gyurits-féle kiadásban olvasták. Az V. és VI-ikban Szegedi Sándor »Szemelvények« cz. könyvét használták 10 évig (1885-ig), azután a Veress Aeneisét a VI-ikban 1905-ig vagyis 20 évig. A Holub-féle Sallustius az V-ikben 12 évig szolgált tankönyvül, valamint a Szegedi Ovidiusa is, mely utóbbit a Veress-féle s később a maiglan is használt Csengeri-féle váltott fel. Még a Gyurits és Köpesdi-féle Cicero és ujabban a Kalmár-féle Lavius voltak és vannak hosszabb idei használatban. A VII-ikben Sallustius »De coniur. Catilinae«-ját 8 évig a Holub-féle kiadásban olvasták; Szegedi Liviusát 15 évig használták, a Bartal-Malmosi Horatiusa 1885 óta van használatban, ujabban a Csengeri-féle átdolgozásban,

A VIII-ikban 20 évig az Elischer-féle Horatius járta, melyet ezelőtt néhány évvel a Csengeri-féle kiadással cseréltek fel; 10 év óta használják még a Gyomlay-féle Tacitust, ezt a Budavári-, Petrovits-, Ring- és a Ponori Thewrewk-féle kiadások előzték meg.

A görög nyelvénél: az V. és VI. osztályban Lichner nyelvtanát 1875-től 1882-ig, ettől kezdve a Szamosi nyelvtanát használják jelenleg is, tehát 25 év óta. Az olvasókönyvek közül a Tatai Andrásé 3 évig, azután a Schenkl-Horváth-féle 4 évig járta, mely utóbbit az V-ik osztályban 18 évre a Szamosié váltotta fel; ezt 1900-ban a maig is használatban lévő Maywaldéval cserélték fel. A VI-ikban 25 évig (1900-ig) a Schenkl-Horváth-féle Chrestomathia alkalmaztatott, mely a közelebbi években a Maywald-féle olvasókönyvnek engedett helyet. A VII-ikben Westermann Demostenesét a Dávid-féle Herodotos váltotta fel, mely 22 év óta van használatban; az Ábel 12 évig használt Iliasát és Odisseáját ujabban a Csengeriével cserélték ki. A VIII-ikban Horváth Platonja 10 évig és P. Thewrewk Iliása hasonlóképp 10 évig járta. Kassay Xenophonja 15 évig szolgált tankönyvül. Ujabban itt is a Csengeri könyvei vétettek használatba.

A német nyelvénél: a III. és IV. osztályban a Graf Jakab nyelvtanát használták 1884-ig, vagyis 9 évig, ezután a Ballagi Károlyét 7 évig, azután ismét a Grafét 8 évig, ezután az Endrei-féle következett 4 évig, melyet pár év múltán a Kemény Ferenczével s végül a Hirn és Paulay nyelvtanával cserélték fel. Az V-ikben Felsmann József olvasókönyvét 25 évig használták, erre következett pár évre az Endreié, melyet a Hirn-Paulay-féle váltott fel. A VI-ikban a Mozart olvasókönyvének 1877-ben a Felsmanné lett a helyettesítője, ezt 20 évig megtartották. Heinrich G. balladái és románczai 12 évig használtattak, míg az 1901-ben bevett Endreiét 4 év múlva a Hirn és Paulay könyveivel cserélték ki. A VII. és VIII-ikban, a Jeles Írók Isk. Tárának megfelelő darabjain kívül, gyors egymásutánban használtattak Mozart, Gebaur Izor, Reidl-Szende, Weber R. és Thewrewk Árpád könyvei, hogy 9 évre a Szemák-féle olvasókönyvnek adjanak helyet, melyet az Endrei-, és legközelebről a Hirn és Paulai-féle könyvek foglaltak el.

A történelemnél: a III-ik osztályban Ladányi magyar történelmét 4 évig, dr. Török Istvánét 7 évig használták, 1895 óta

Varga Ottó könyve van bevéve. A IV-ik osztályban 1884 előtt Neumann Soma egyetemes történetét 8 évig, utána a Ladányiét 11 évig tanították, most Varga magyar történetét tanítják. Az V-ikben, épp úgy mint a IV-ikben, Neumann és Ladányi könyvei használtattak, míg 1895-ben itt is a Varga O. könyve vétetett használatba. A VI-ikban a Ladányi könyvét 1884-től 1895-ig használták, melynek helyére szintén a Vargáé lépett. A VII-ikben Szilágyi S. egyetemes története 9 évig, a Mangoldé 4 évig, Ladányi legujabbkora 7 évig használtatott, e két utóbbi Varga Ottó politikai földrajzával együtt, hogy aztán 1895-ben ezeket a Varga ujkora és politikai földrajza váltsa fel.

A VII-ikben 1875-től 1895-ig Ribáry honi történelme volt a tankönyv, melyet felváltott a Varga O. oknyomozó története.

A földrajznál: az I. és II. osztályban 1875-től 1884-ig a Brassai-Kovácsy földiratát használták, azután 16 évig a Laky Dánielét mind a három alsó osztályban, melyet 1900-ban a most is használt Jablonszky-Schwicker-félével cseréltek ki. 1875-től 1884-ig a VI. osztályban Lutter János természettani és Berecz Antal mennyiségtani földrajza volt a vezérkönyv.

A mennyiségtannál: az alsóbb osztályokban a Mocznik-féle számtant használták 1884-ig, a mikor 7 évre a Császáréval cserélték fel, azután ismét vizsátértek Mocznik dr. Schmidt Ágost által átdolgozott könyvéhez; mostanában a Beke könyvét követik. A Krisz- és Lutter-féle mértanok is voltak egyideig használatban. A felsőbb osztályokban is Mocznik könyvei domináltak a Klamarik és Wagner-féle átdolgozásban a legujabb időkig, a mikor dr. Sárkány Lajos algebrája és mértana vétetett használatba.

A természetanból: a IV-ik osztályban 1875-től 1884-ig, a mikor itt megszűnt a természetan tanítása, Greguss Gyula természettanát használták. A VII-ikben 1884-től 1902-ig az Abt-féle fizikát tanították a Thüringer Ambro-féle helyett, azután a Makay Istvánét, mely jelenleg is használatban van. A VIII-ikban 1875-től 1880-ig (ekkor a VII-ikben nem volt fizikai) Fehér Ipoly könyvét, azután két évig a Kont Gyuláét, ezután egészen 1903-ig, vagyis 20 évig, itt is az Abt-féle fizikát használták, a mikor aztán a Makayét hozták be.

A természetrajznál: iskolánkban 1875-től 1884-ig a termé-

szetrajzot az I.—III. és a VII. s VIII. osztályban tanították. A három alsó osztályban Pokorny-Dekány képes természetrajzát (állattan és növénytan) és Szabó József kis ásványtanát tanították. A Pokorny-Dekány-féle könyveket 1879-ben a Paszlavszky- és a Kriesch-Simonkai-féle tankönyvek váltották fel. A VII-ikben Kriesch-Koch ásványtana és Roscoe-Lengyel vegytana a Stöckhardt-Berde-féle Vegytan iskolája helyett, a VIII-ikban Thome-Paszlavszky állattana és Thome-Borbás meg Kriesch-Simonkai növénytana használtattak 1875-től 1884-ig, tehát 10 évig. 1884-től kezdve a IV-ik osztályban Roth Samu ásványtana 7 évig, a Buza Jánosé 10 évig szolgált tankönyvül. Az V. és VI. osztályban Roth növénytani és állattani könyveit szintén 10 évig használták. Jó ideig a Kriesch-Simonkai növénytanát is. Ujabban Paszlavszky (talán kissé terjedelmes, de igen szépen illusztrált és jól megírt) tankönyvei használatnak ki-egészítve Sztérényi ásványtanával.

A mértani rajzhoz: elébb a Szuppán-, azután a Landau-Wohlrab-féle rajzoló geometria szolgált vezérkönyvül.

A bölcelethez: a VII. és VIII-ik osztályban Varga János, Klamarik, Öreg János (logikája 15 évig) és Parády Kálmán (lélektana 8 évig) tankönyvei használtattak. A revideált tanterv életbe lépte után Sztinyai Elek lélektan-logikáját vették be.

A hazai viszonyokkal és nemzeti szellemünkkel semmi kapcsolatban nem álló, idegenből — leginkább németből — fordított tankönyveket az utóbbi 30 év alatt jeles magyar iskolakönyvekkel cserélhettük fel, a mi tankönyvirodalmunk örvendetes fellendülésének kétségtelen bizonyítéka.

A gondnokok sorában 1893-tól fogva nagymérvű személyi változás történt. Egyedül mélt. Gyárfás Endre ur van hivatalban az akkori gondnokok közül. Ő, az akkori legfiatalabb gondnok, az óta rangban legidősebb főgondnökká lett. Ime a változások: 1895-ben, b. e. Nagy Lajos halálával megüresedett egyik gondnoki állásra Ugron János akkori alispán választatott meg, a kinek az előző századokban három hasonnevű őse foglalt helyet intézetünk gondnokainak diszes sorában; 1904-ben az egyházkerület egyhangulag megnyilatkozott bizalma a Sebesi Ákos főgondnokunk visszalépésével megüresedett főgondnoki székbe ültette.

1903-ban dr. Mezei Ödön főgondnokunk, kinek az utóbbi

évtized alatt iskolánk anyagi és szellemi ügyeinek javulása körül elévülhetetlen érdemei vannak s kit gondnoktársai és a tanárok osztatlan bizalma, szeretete és tisztelete környezett, változott viszonyaira és gyengélkedő egészségi állapotára való hivatkozással 1890-től kezdve 4 éven át gondnoki, 1894 óta pedig főgondnoki minőségben teljes odaadással viselt tiszteről — mély sajnálatunkra — lemondott, Hiába valónak bizonyulván minden kísérlet, melyet maradásra bírása czéljából előljáróságunk tett: elhatározása előtt meg kellett hajolnunk. A volt főgondnok urban azonban nem csak egyik készséges támaszát veszítette el iskolánk, hanem a tanuló-ifjuság testi épsége, egészsége felett éberén őrködő intézeti orvost is, a ki 1876-tól 1904-ig, tehát 28 éven át, nyugalma feláldozásával is kész volt bármely perczben orvosi segélyben részesíteni az intézet beteg tanulóit s az egészségeseket hasznos apai tanácsokkal ellátni. A súlyos családi csapással látogatott tevékeny férfitől még sokat remélhet egyházunk és társadalmunk; az ő érdemeit nem csak jegyzőkönyveink és a távozásakor tett 200 koronás alapítványa, de a jók emlékezete is sokáig megfogja őrizni. Az intézeti orvosi tisztelet az előljáróság dr. Imreh Domokos, megyei kórházi igazgató-főorvosra és középiskolai egészségtan-tanárra bízta meghívás folytán, a ki az 1903/4-ik iskolai évben az egészségtan tanítását a VII-ik osztályban heti 1 órán megindította s pár évtől fogva heti 2 órán folytatja. Mint a helybeli 3 középiskola orvosa és egészségtan-tanára e téren nagy gyakorlattal rendelkezik s így méltán összpontosult benne az előljáróság bizalma.

Az így megüresedett egyik főgondnoki széket az 1903. évi egyházkerületi közgyűlés Léczfalvi Gyárfás Endre urral töltötte be, a ki 1892-től fogva gondnoki minőségben sok hasznos szolgálatot tett már iskolánkknak. Az új főgondnok ur (a ki nagyérdemű b. e. Gyárfás Domokos volt főgondnokunk fia) székfoglalása alkalmával kijelentette, hogy a születésénél és neveltetésénél fogva benne élő erős hazafias és protestáns érzületből kifolyólag, és atyja nyomdokait követve, intézetünk javára, felvirágoztatására minden tőle kitelhetőt el fog követni.

A Gyárfás főgondnok ur üresen maradt székébe, ugyancsak az 1903. évi egyházkerületi közgyűlés, egyértelmű választással Dr. Bodolla Gábor kir törvényszéki elnök urat hívta meg, a kinek két

őse ült az erdélyi ref. püspöki székből s a ki már családi tradíciójánál fogva is mintegy praedestinálva volt erre az állásra, melyet mint helybeli ügyvezető gondnok a legnagyobb buzgósággal tölt be.

Sebesi Ákos sokérdemű főgondnokunk, ki az egyházmegyénél is hosszú idő óta ilyen diszes állást foglal el, kollégiumunknál teljes 30 évig egész odaadással, sokoldalú tudással, bő tapasztalatokkal és finom tapintattal viselt főgondnoki állásáról, mivel lakását Segesvárra tette át, előjáróságunk nagy sajnálatára 1904-ben lemondott. Nevét iskolánk története meg fogja őrizni a feledéstől. Az ő helyére előlépett Ugron János gondnok ur székébe 4-ik kurátornak Csanády Zalán k. r. járásbíró urat nyertük meg, kit egyházas érzülete, a tanügyiránt mutatkozó meleg érdeklődése és társadalmi tevékenysége kiválóan ajánlottak erre a megtisztelő állásra.

És itt meg kell emlékeznem Léczfalvi Gyárfás Domokos tiszteletbeli főgondnokunknak, — a kinek érdemeiről és főgondnoki működéséről, visszavonulása alkalmával, Értesítőnkben részletesen megemlékeztünk volt — 1894. június 6-ikán bekövetkezett haláláról. Ekkor kísértük végső nyugvó helyére az egyházi és iskolai főgondnokok Nestorát, azt az igazi nemes gondolkozású férfit, a ki élete javát a közügynek szentelte. A múlt század elején született és a végén hunyta szemeit örök álmra. A mi 82 évre terjedt életének határain belül esik, azt a hosszú időt, késő öregségéig a közügyek s kivált az egyház és iskola szolgálatában töltötte el. Abban az időben nőtt ifjává, a mikor a »nobile officium« még teljes erővel kötelezett s különösen a főúri családok sarjainak életutját egyenesen megszabta — a közügyek terén. És oly időben élte férfi korát, midőn hazánknak és egyházunknak nagy szüksége volt minden fiának eszére és tetterejére. Különösen a egyházi körökben örvendett nagy népszerűségnek és tiszteletnek, nem csupán azért, mert férfi kora tévékenysége ebben a munkakörben játszódtott le, hanem szíve nemességénél és páratlan köteletségérzeténél fogva is.

A tanárok közt egyetlen halottunk volt: Szakács Mózes, aki megérdemli, hogy emlékének e helyen néhány sort szenteljünk. 1894. október 13-án hunyta le szemeit örök álmra az a férfi, aki negyven éven át az iskolában, az egyházban és a társada-

lomban rendkívüli buzgalommal, nemes hévvel szolgálta nemzeti közművelődésünk és vallásunk szent ügyét. Ismert tevékenysége, egyházas érzelme, vidám kedélye, mozgékony természete és eleven szelleme általános becsülést, tiszteletet és szeretetet juttatott életében osztályrészéül.

Azt a szerény, de magasztos munkakört, melybe a gondviselés állította, tehetségei szerint betölteni, elmulaszthatatlan szent kötelességének tartotta; mert ő a munka, a tettek embere volt s azt az elvet hirdette és követte, hogy minden ember annyit ér, amennyit dolgozik. Benne a multak hagyományai iránti kegyelet, s a haza, az egyház és család iránti szeretet, a gondolkodásában, szokásaiban és modorában nyilvánult egyéni sajátosság mellett is szép összhangzás nyilatkozott meg.

Bámulatos kitartással, szivóssággal tudott küzdeni az általa egyszer jónak és igaznak ismert ügyért; a munkában fáradhatatlan, embertársai, egyháza, iskolája közjavanak előmozdításáért idejét és erejét feláldozni, mindenkor kész volt. A hol tanácsolni, tenni, fáradozni, lelkesedni kellett, onnan soha sem hiányzott. Mint pályatárs szives, nyájas, előzékeny volt, s kollegiumunk érdekeiért utolsó pillanatáig lelkesen fáradozott, magán ügyeivel nem sokat törődve.

Egyszerű kálvinista tanár volt, akinek nem fényben, nem ünnepeltetések között, hanem csendes munkában folyt le élete; de áldását megérezte az az intézet, melynek nemcsak egyik tanára, hanem éveken át tanvezetője és igazgatója is volt. Mint tanár, mindenre kiterjedő gondját a növendékek, kiket egytől-egyig névszerint ismert, testi és lelki fejlődésének lelkiismeretes megfigyelésére fordította; érzelm- és gondolatvilágánál fogva a tanítványok nevelő fejlesztésére volt hivatva. A tanítás nevelő hatását iparkodott kizsákmányolni, mert első sorban nem szaktudós, hanem józaneszü, egyszerű gyakorlati paedagogus volt s negyven évi tanári pályáján annak is maradt mindvégig. Egy-egy odavetett megjegyzéssel s ha kellett egész előadással figyelmeztette a megtévedt ifjut azon célra, melyet eléje szab a szülők reménye, saját emberi méltósága s a haza és egyház iránti szeretet kötelező hatalma. Atyai jó indulattal csüngött az ifjuság apraján-nagyján s a tévedőt és botlót felemelte. Nem kényelmes óraadó, de lelkiismeretes, sze-

retettel teljes modoru fáradhatatlan tanár, igazi nevelő volt, mert pillanatig se feledte, hogy nem a növendékek vannak érette, hanem megfordítva, s hogy leginkább nemes példaadással lehet az ifjúságra hatni, a mi sok önmegtagadással, fáradsággal jár a tanár részéről s éppen azért nem mindenkinek erénye.

A jellemképzésre fektetett legnagyobb súlyt, minek feladataul tűzte, hogy erős akaratot teremtsen, ez pedig a gondolatvilág szüleménye. A gondolkozás módja a jellemre bizonyos befolyást gyakorol. Az ember úgy akar, amint gondolkozik. Minden nevezetesen csak akaratának energiája által hozott létre. Olyan erős akaratu férfiakat kívánt nevelni, milyen ő is volt, mert tudta, hogy erős akaratu emberek középszerű tehetséggel és szerényebb ismeretekkel is nagyobb dolgokat művelhetnek, mint lángelméjük akaraterő nélkül. Az ó-remek irodalmi olvasmányokat, a bennök kifejtett erkölcsi eszméket igen ügyesen felhasználta arra, hogy tanítványaiban az akaraterőt izmosítsa, fejlessze.

Iskolánkban a vasárnapi gyermek-istentiszteletnek ő volt a meghonosítója, sokáig vezetője. Nagy szorgalommal rendezte kollégiumunk irattárát. Pontosságban fiatalabb kollégáitól sem engedte magát megelőztetni; tanítványaival egyszerre lépett be a tanterembe s nem volt rá eset, hogy előjárósági és tanári gyűlésről, vagy lecke-óráról igen fontos ok nélkül csak egyszer is elmaradt volna. Tanári állásával járó kötelességei elhanyagolása nélkül végezte egyházi és társadalmi folytonos tevékenységét s így hát nálávalóban érdem számban megy.

Irt hirlapi cikkeket is, leginkább a nevelésügyről. Kisebb dolgozatai a Prot. Közlönyben, a Prot. Egyházi és Iskolai Lapban s kollégiumunk Értesítőjében jelentek meg. Önállóan két műve látott napvilágot: egyik a berlini magyar egyesület történetét tárgyalja, másik egy buzdító beszéd a sepsiszentgyörgyi ref. leányiskola érdekében.

Mint egyházi és társadalmi ember is maradandó emléket biztosított magának. A helybeli ref. leányiskolában majdnem élete végéig ingyen tanított hetenként több órán. Egyházkerületünk, egyházmegyénk és egyházközségünk ügyeinek intézésében állandóan részt vett. Az udvarhelymegyei egyházmegye fáradhatatlan buzgalmu tanügyi előadójához illően, az egyes iskolák évvégi

vizsgálatain, ha csak lehetett, személyesen megjelent. Városunkban megalapította a polgári olvasókört és huszonkét évig, haláláig, volt életető lelke, elnöke.

Bethfalván (Udvarhely megyében) született 1828. november 11-én, mint egyszerű székely szülők gyermeke. 1836-ban lépett a székelyudvarhelyi Alma mater kebelébe s a középiskolai tanfolyam bevégezése után, 1844-ben, felvétetett a felsőbb tudományok hallgatói közé. 1848. előtt négy év alatt a bölceleti és jogi tanfolyamot végezte. A szabadságharcban mint honvéd-tüzmaster vett részt. 1850-től 1852-ig befejezte theologiai tanulmányait s 1854-ben letette a papi szigorlatot.

Mint már papjelölt volt egy évig az akkor Kolozsváron székelte nagyenyedi theologiai akadémián, az 1855/6-ik iskolai évben. Egy fél esztendő a pesti theologiai akadémián töltött, 1859/60-ban. Éveken át szolgált Udvarhelyt, Kolozsvárt és Sepsiszentgyörgyön köztanítói minőségben, mialatt annyi pénzt megtakarított, hogy az 1863/4-ik iskolai évre a berlini egyetemre mehetett, ahol theologiai, latin és görög irodalmi s történelmi előadásokat hallgatott. Berlinben az ottani magyar egyesület ügyeiben mint jegyző nagy tevékenységet fejtett ki.

Külföldről haza jöve, Török Pál püspök a budapesti ref. főgimnáziumnál segédtanárul alkalmazta, végre 1867-ben ugyanott rendes tanár lett. Ottani működése alatt a pest megyei tanítóegyesület s egy országos középiskolai tanáregyesület megalakításán fáradozott kiváló vezéremberek oldalán. 1869-ben családot alapított.

Budapesten ugyan magát jól találta, de azért mégis haza vágyott a Székelyföldre. 1871-ben azon legfőbb vágya is teljesült, hogy udvarhelyi tanár lehetett. Az egyházi főtanács meghívása folytán, 1871. szeptember elején elfoglalta kollégiumunkban a latin és görög nyelvi s irodalmi tanszéket, melynek betöltésére huszonhárom éven át annyi buzgósággal és önmegtartóztatással szentelte életét. 1906. június havában volt tanítványai közös adakozásból díszes síremléket állítottak porai fölé a helybeli ref. temetőben s nevének és emlékének megörökítéséül ugyancsak egykori növendékei »Szakács Mózes alapítvány« czimen bizonyos összeget tettek le iskolánkhoz nevelésügyi célok előmozdítására.

A 14 év előtti 7 rendes tanár közül maiglan is szolgálnak: Gönczi Lajos, Félégyházi Antal, Solymossy Endre, Olasz Gyula és Kovács Dániel. Szakács Mózes 1894-ben elhunyt, az ő örökébe, a latin-görög nyelvi egyik tanszékre, ugyanazon év őszén Szabó András lépett mint helyettes, egy év múlva mint rendes tanár. Bod Károly 1903-ban 30 évi szolgálat után nyugalomba vonulván, az ő helyét 1903. szept. 1-től kezdődőleg Dr. Fazakas József tölti be miniszteri kinevezés folytán. Bod Károly érdemes kartársunk rászolgált arra az őszinte elismerésre, melyben főhatósága, előjárói és kollegái távozásakor részesítették.

Az állami segélynek 1894-ben történt megindítása és fokozatos emelkedése lehetővé tette új tanszékeknek a rendszeresítését és betöltését. 1895-ben felállítottak a 8-ik r. tanári katedra, vagyis a 2-ik magyar-német nyelvi tanszék, melyet a Kiss-alapból járó német nyelvi segédtanári fizetés kiegészítése által létesítettünk; erre az állásra Fejes Áront választották meg rendes tanárnak, a ki egy évig mint helyettes szolgált ezen a tanszéken iskolánknál. Előtte, azaz 1893/4-ik évben, Kis Pál tanárjelölt töltötte be egy évig ezt az állást, mely a Szécsi Ferencz, most felvinczi lelkész, távozásával üresedett meg. Fejes Áron 12 évi buzgó és sikeres működés után 1906. novemberében a nagyenyedi Bethlen-kollégium paedagogiai tanszékére választott meg, melylyel az ottani ref. tanítóképző intézet igazgatása jár. Sok hasznos szolgálatával emlékezetessé tette nevét iskolánk történetében. A francia nyelv tanítása is az ő modern nyelvi tanszékéhez lévén kötve, ő e kötelességének is derekasan megfelelt, a francia nyelv tanulását sok törekvő ifjával megkedveltette. — Két év múlva, azaz 1897-ben felállítottuk a 9-ik tanszéket, melyhez a történelem-latin szakcsoportot kapcsoltuk s erre a katedrára Szabó Árpád választott meg, két évi helyettes tanári működés után. Ismét két esztendő telt el, míg rendszeresíthettük a 10-ik rendes tanári széket, melyet 1899. szept. elsején az előjáróság és a kerületi közgyűlés bizalmából Ravasz Árpád foglalt el, mint a ki ezen a magyar-latin nyelvi tanszéken 3 esztendőn keresztül helyettesi minőségben szolgált. Ő azonban az 1902/3-ik tanév lejártával 7 évi buzgó munkálkodás után körünkből eltávozott egy másik református gimnáziumhoz. Budapest fő- és székváros vonzotta magához, hol a

vidéket jellemző szűkebbkörű gondolkodás, a mindennapi élet egyhangúsága, a tudományos körök és eszközök elégtelensége nem állják útját a magasabbfoku, többirányú önképzésnek. Helyére Nagy Elemér helyettes tanárt léptette elő a kerületi közgyűlés, mint a ki két évi itteni működésével rá szolgált az előléptetésre s 1904. szept. elsején új hivatali állásába be is iktattattott.

A 11-ik rendes tanszék a vallástanári. Ennek a betöltése, illetve a rendszeresítése sok idejig vajudott. Ugyanis 1892-ben Zayzon Ferencz ref. lelkész és vallástanító elhunytával fia, Zayzon János, akadémista-papjelölt, jelenleg nagyenyedi vallástanár, hivatott meg h. vallástanárnak; az ő beléptével szabályoztuk a vallástanár munkakörét, a mennyiben az ifjusági istentiszteletek vezetése kizárólag reá bízott, míg azelőtt a preceseken s az ifjusági vasárnapi istentiszteleteken a VII. és VIII. osztály legáczióba járó növendékei teljesítették legnagyobb részben a szolgálatot. Ő azonban Erzsébetvárosra körlelkésszé neveztetvén ki, 1894. április elején itteni állásáról lemondott. Az utána következett végzett papjelöltek is a vallástanár munkakörét töltötték be. Ezen az álláson voltak: Polgári Károly 1 évig, a ki előzetesen már két évig volt gimnáziumi póttnár; őt felváltotta Biró György 1 évre, a ki azelőtt szintén két évig volt gimnáziumi kisegítő tanerő; ennek helyére lépett 1 évre Baczó Lajos, utána másfél évig Kádár Dénes (nagygalambfalvi lelkész), a kinek külföldi egyetemre történt távozása után Molnár Imre papjelölt tanított vallást szintén másfél évig. Az 1900/901—1902/3. években Lovass Aladár papjelölt (most hajdunánási vallástanár) töltötte be a vallástanári tiszteletet; utána egy évig Kónya Kálmán és végül az 1904/5-ik évben Csutak István papjelölt szolgált vallástanári minőségben, míg végre 1905. október 3-ikán Biró Sándor rendes vallástanár, ki előzetesen két évet Kolozsvárt vallástanári állásban és két évet külföldi egyetemeken töltött, székét elfoglalhatta s azóta teljes buzgósággal be is tölti.

A 12-ik rendes tanári szék a mértani és szabadkézi rajznak van fenntartva, ezt 1906 őszén sikerült egy évre Haáz Ferencz Rezső okleveles rajztanárral betölteni h. tanári javadalmazás mellett; ő 1906 novemberében a szabadkézi rajz tanítását is megindította az önként vállalkozó tanulóknak két ingyenes kurzusban. A mértani rajz tanítását 1903-ig Olasz Gyula rendes tanár vé-

gezte, mint a ki a mennyiségtan és mértani rajzra választott rendes tanárnak; azután egyideig Varga Dezső és később Döme Bálint (most sepsiszentgyörgyi tanár) h. tanárok látták el a mértani rajz tanítását.

A 13-ik tanerőt váltakozó helyettes tanárok pótolták és pótolják. Ily minőségben szolgált iskolánknál Molnár Károly (jelenleg nagyenyedi tanár) mint tanárjelölt az 1897/8—1899/900. években, tehát 3, Jánó Béla (most szászvárosi tanár) szintén 3 évig, továbbá Józsa Gyula, Gál Jenő, Demeter Béla (sepsiszentgyörgyi tanár lett) és mások, jelenleg dr. Viski Károly szakvizsgás tanárjelölt van e helyre alkalmazva.

A gimn. alsóbb osztályokban az 1896-ik évig, leginkább a magyar és latin nyelv tanítására, tanárjelöltek hiányában 2—3 papjelölt volt alkalmazva póttanárnak és az internátusban felügyelőnek. Így Polgári Károly, Fekete Gerő és Biró György 2—2 évig, Nagy Mózes, Hajdó János, Baczó Lajos és Hegyi Péter (jelenleg egyházmegyei főjegyző) 1—1 évig. Az 1896/7-ik tanéven kezdődőleg a papjelöltek helyét szaktanárjelöltek foglalták el és töltötték be a gimn. alsóbb osztályokban.

Az elemi iskolában, annak megszűntéig (1899-ig) okleveles néptanítók működtek Kovács István és Fülöp Kálmán papjelöltek kivételével, a kik az 1899/7-ik évben az előkészítő (elemi) osztályokban tanítottak. Az okleveles tanítók közül Nagy Dénes, Hegyi Pál és Sipos Mihály 1—1; Jodál Rezső, Sándor Lajos 3—3; Jancsó István 4 és Kolumbán István 2 évig szolgáltak mint elemi iskolai tanítók és bennlakásfelügyelők. Ezek közé tartozott Lázár József is, a ki mint a helybeli községi népiskola igazgatója ez előtt pár évvel hunyt el; ő 17 esztendőn át vezette iskolánkban az első elemi osztályt paedagogiai tapintattal, a gyermekek lélek- és kedélyvilágának megfelelő eljárással, szelid bánásmóddal s hivatása teljes átértésével. Hosszu ideig tanított iskolánkban az alsóbb gimn. osztályoknak tornát s viselte a seniori hivatalt. 1896-ban a városunkban megnyílt községi iskolának ő lett az első tanítója s később haláláig igazgatója.

A tornatanítást jó ideig Solymossy Endre r. tanár teljesítette Lázár József seniorral megosztva. 1894-ben Solymossy E. visszalépven e tárgy tanításától és 1896-ban Lázár József községi iskolai

tanítóvá választatván meg: helyöket Szabó András és Szabó Árpád r. tanárok foglalták el. Sikeres működésök bizonyságául szolgál, hogy úgy a milleniumi, valamint az 1905. évi országos tornaversenyen való megjelenésével elismerést, kitüntetést szerzett magának és intézetünknek az abban részt vett ifjuság. 1900-ban behozták a játék-délutánok tartását, mit a tornatanárok díjtalanul teljesítenek.

A rendkívüli tantárgyakat igen sokan és szép sikerrel tanulják. Ezek pedig azon munkakedvelő ifjak, a kik az önként kínákozó alkalom szerencsáját megértve, a kötelező rendes tantárgyakon kívül egyéb foglalatossággal is iparkodnak önművelődésüket teljesebbé tenni a rendkívüli tantárgyak ingyenes kurzusában való részvétellel. Jól teszi az ifjuság, ha szabad óráit a kellemesen szórakoztató foglalatosságok örömeinek áldozza inkább, semhogy lélekzsibbasztó henyélésre vagy éppen idétlen léhaságokra fecse relné el.

A gyorsírás tanítását 1894-ben először Szabó András r. tanár indította meg iskolánkban s azóta évenként 30—40 önként vállalkozó fiut oktat e hasznos tárgyra. Növendékei a pápai ref. főiskolai és a soproni lyceum gyorsíróköreitől rendezett pályázatokon levelező és vitairással versenydíjakat és okleveleket nyertek. 1905-ben kollégiumunk ifjusága körében gyorsíró-kört alakíthatott, a mi a gyorsírásnak a tanulók körében való elterjedéséről és kedveltségéről tanuskodik.

A franczia nyelvet 1894-ig Olasz Gyula r. tanár tanította 2 tanfolyamban, azután Fejes Áron vette át annak tanítását; mindketten szép sikert tudtak felmutatni. Nehány év előtt a helybeli agyagipariskola ingyenes tanfolyamot nyitott a helybeli iskolák növendékeinek a mintázásból; ezt iskolánk 20—25 növendéke szokta látogatni.

Hogy ifjuságunk művészi neveléséről, zenei képzéséről oly eredményesen gondoskodhattunk, az a vezetőtanárok buzgóságán és szakértelmén kívül elsősorban gróf Haller Louise ő méltóságának köszönhető, a ki a művészi tanulmányok becsének tudatában 1894. óta minden évben 14 drb. aranyat volt kegyes zene- és énekjutalmul küldeni, az 1893-ban elhunyt atyja, Hallerkeői gróf Haller Ferencz, nevének és emlékének is kívánván ezzel adózni,

mint a ki életében 1859-től fogva minden esztendőben 12 aranyat juttatott kollégiumi ifjúságunknak zenei jutalmakul. Az ifjúsági zenekart 25 éven át az 1897-ben elhunyt Kozák Márton városi karmester és talentumos zeneszerző vezette. A lelkes, pontos és igen eredményes zenetanító emléke sokáig fenn marad iskolánk körében. Még azon évben megtaláltuk méltó utódját Morascher Hugó akademiát végzett zenetanárban, a ki, sajnálatunkra, 1905-ben állami szolgálatba lépett. Ettől kezdve Paál Sándor ref. kántortanító lett a zenekar vezetésével ideiglenesen megbizva. Az ifjúsági énekkar fáradhatatlan és szép sikerekkel dicsekedhető vezetője: Solymossy Endre r. tanár 1896-ban e tisztéről is lemondván, egyideig Baczó Lajos h. tanár, később Morascher Hugó vette át a tanítást, mely az ő eltávoztával szintén a Paál Sándor vállára nehezült. Az ifjúsági ének- és zenekari tagok ünnepélyeink műsorát szívesen hallgatott darabokkal tudják gyarapítani, megmaradván nekik a nemes szórakozás kedvderítő gyönyörűségein kívül az az erkölcsileg jutalmazó tudat és őket majdan az életbe elkísérő kedves emlék, hogy zsenge erejökkel iskolájuk érdekeit már ifjonta szolgálták s a közjóért lelkesülni, dolgozni már gyermekkorukban megtanultak.

Az iskolai tanulmányok kiegészítésére szolgál, azok sikerét támogatja az a szorgalmas önmunkálkodás, melyet a két felső osztály növendékei az ifjúsági önképzőkörben az összes középiskolai tanulmányok körét felölelő pályakérdések sikeres megoldásával s az iskolai ünnepélyeken való szavakat végeznek. 1895-ig az önképzőkört Bod Károly, ettől kezdve Fejes Áron r. tanár vezette, a ki meghonosította az irodalmi matinée-kat, melyek műsora szavakból, jelesebb költői és prózai művek személyes bemutatásából, tanulmányok felolvasásából vagy szabad-előadásából áll. A szereplők vagy önkét jelentkeznek, vagy a vezető tanár jelöli ki azokat. A közönség élénk érdeklődéssel szokott részt venni ezeken a tanulságos irodalmi ünnepélyeken. Az ifjúsági olvasókör, melynek a tanárokon kívül a négy felső osztály növendékei a tagjai, gazdag könyvtárával a megszabott és a kellemesen szórakoztató magánolvasmányok szolgáltatása útján az ifjúság ismereteinek gyarapításához, szivők, kedélyök nemesítéséhez jelentékenyen hozzájárul. Az önképzőkör vezető tanárai teljesítik az ifjúsági olvasókör felett is a felügyeletet.

A hazafias érzelmek ápolása, a hazaföldjének és népének közvetlen szemlélés és érintkezés után való megismertetése céljából tanulmányi kirándulásokat csináltunk Erdélynek több nevezetesebb pontjára. Ilyenkor kiváltképpen a tornatanítással is foglalkozó ifjabb tanároknak jutott ki a fáradságos munkából, mely a vezetéssel és felügyelettel jár.

A szokásos, vagy a főhatóságilag elrendelt iskolai ünnepélyeken kívül közelebbről 1899. május havában tartottunk nagyobb szabásu kegyeletes ünnepélyt iskolánk alapítói és jótevői emlékének a felujtására.

Az iskolai officiumokat jórészt most is azok teljesítik, a kik a 90-es évek elején: Gönczi Lajos 1888-tól igazgató, Félegyházi Antal 1884-től gazdasági felügyelő, Kovács Dániel könyvtárnok és előljárósági jegyző. Az elemi iskolának, 1890-től megszűntéig, Solymossy Endre volt a tanvezető-tanára. Szabó Árpád néhány évtől fogva az internátus elnöke. Az iskolai pénztárnoki tisztséget 1890-től fogva Ilyés István tölti be, a ki mint okleveles lelkészjelölt előzetesen 20 évig köztanító volt iskolánknál. Kollégiumi ügyvéd és jogtanácsos, mindjárt 30 év óta, dr. Nagy Sámuel vármegyei tb. főügyész és egyházmegyei gondnok.

A millenium alkalmára előljáróságunk megíratta kollégiumunk vázlatos történetét az 1670. évtől az 1895-ig terjedő időről s »A székelyudvarhelyi ev. ref. Kollegium multja és jelene« czimen 1895-ben közrebocsátotta. A millenáris kiállításon egyebek mellett néhány nagyérdékü ritka könyv és több 18-ik századbéli tanszer (kezdetleges légszivattyu, mikroszkóp stb.) átengedésével vett részt intézetünk.

A tanároktól az értesítőinkben vagy a lapokban, folyóiratokban napvilágot látott cikkeken és értekezéseken kívül önállóan is jelentek meg tanulmányok. Így:

Bod Károlytól: »A kegyelet oszlopa«. (Halotti imák és beszédek). Székelyudvarhely, 1898.

Fazakas Józseftől: »Kapcsolatok Goethe élete és a Hermann és Dorothea között«. Kolozsvár, 1906. (Tudori értekezés).

Fejes Árontól: »A magyar helyesírás szabályai«. Budapest, 1904. (Tudományos zseb-könyvtárban). »A műballada a német költészetben«. Székelyudvarhely, 1900.

Gönczi Lajostól: »Emlékbeszéd Kiss Gergely felett«. Székelyudvarhely, 1887. »Udvarhelymegye flórájának főbb vonásai«. Kolozsvár, 1890. »Kollégiumunk története 1876-tól 1893-ig«. Székelyudvarhely, 1893. »A székelyudvarhelyi ref. Kollégium multja és jelene«. Székelyudvarhely, 1895.

Szabó Andrástól: »A satyrdráma«. Székelyudvarhely, 1898.

Solymossy Endrétől: Felolvasások, különböző czimeken és időben.

A testi nevelés érdekében iskolánk minden lehető elkövetett arra nézve, hogy minden bennlakó tanuló az egészség fentartására okvetlenül szükséges táplálékot megkaphassa. Kiss Gergely tanár a 18-ik század vége felé meghonosította tanulóink közt az ugynevezett ekszpozícionális étkezési rendszert, mely abból állt, hogy az ugyanazon szobában lakó fiuk hetes csoportokká alakulva, a hét megfelelő napjain, ismétlődő sorrendben főzettek előre felfogadott városi gazdaasszonyokkal (legtöbb iparos neje volt) ebédet és vacsorát, melyet a szolgatanulók (minden csoportnál 3 volt) szállítottak be az intézetbe s ezért ők is részesültek az ételből. Az ebédhez és vacsorához való hus árát a főzési nap reggelén minden tanulónak készpénzben kellett a szolgának, ki a húst megvásárolta és a gazdasszonyhoz vitte, kitenni (exponálni), átadni s innen eredt az »ekszpó« vagy expozíció elnevezése ennek az ételmezési módnak. Ezt az étkezési rendszert, mely felett szervezetlensége miatt, — mert tudtom szerint jórészt iskolai hagyományon, szokáson alapult az ekszpó s írott szabályai nem is voltak, csupán panasz vagy egyéb szükség esetén avatkozott bele a tanári kar egyik-másik társaság ügyébe, — kellő felügyeletet gyakorolni nem lehetett sem a mennyiséget, sem a minőséget illetőleg, — végrevalahára, 1896 ban, sikerült rendes konviktusi ételmezéssé alakítanunk át, oly módon, hogy a szegénysorsu tanulók is egyenlő elbánásban részesüljenek a többiekkel kedvezményes helyek létesítése folytán. A konviktus céljaira a kollégium ingyen engedett át egy szomszédos házas telket, mely mintegy huszezer korona értéket képvisel; ebben a tanulók ellátása az egészségi és paedagogiai szempontból egyaránt kívánatos felügyeletet többé nem nélkülözi és házi kezelés mellett aránylag olcsó áron (eddig a teljes díj 180 korona volt, de $\frac{3}{4}$, $\frac{2}{4}$, $\frac{1}{4}$ dijas és ingyenes helyek sem

hiányoztak) minden bennlakó tanítványunk rendes ételmezésben részesül. Az elnöki teendőket a konviktusban két évig Kovács Dániel vitte, 1898 óta Szabó András tanár végzi a mellé rendelt internátusi felügyelő-tanár (konviktusi gazda) segédkezésével. A több mint száz évig fennállott ekszpozicionális étkezési rendszer se kerülhetett el az idő átalakító hatását, mely magával vonta, 1896-ban, a szolgatatanulói rendszer végleges megszüntetését is, a mire régóta törekedtünk.

Az iskola épületén változás nem történt. De említést érdemel az, hogy előljáróságunk az 1900. év nyarán beruházási államsegélyből 20,000 korona költséggel a hátulso udvaron, a kollégiumépülettel szemben, egy minden tekintetben jól sikerült diszes tornacsarnokot építtetett, melyet a szükséges szerekkel is ellátott. Itt jegyzem meg, hogy a kollégium-kertben levő fából készült nyári tornacsarnok, mely a kertben játszó vagy tanuló ifjúságnak kedvezőtlen idő esetén biztos menedékhelyet nyújtott s a melyet a múlt század 70-es éveiben építettek, 1898. június 12-ikén a helybeli ref. egyházköztség templomának javítási költségei fedezése céljából rendezett népiünnepély alkalmával véletlenül támadt benső tűz következtében teljesen leégett, rémületet és megdöbbenést keltve az ünnepélyen jelen volt nagyszámu közönségben. Szerencsére emberélet nem esett áldozatul, sőt baleset se történt senkivel. Egy új fedett kerti helyiség felépítésének tervével most foglalkozik az előljáróság.

Az állami segély megnyerése céljából fentartó-testületünk kérelmét a magyar kir. közoktatásügyi miniszteriumhoz 1894-ben ismételten felterjesztvén, 1895. április havában dr. Csiki Kálmán műegyetemi tanár mint miniszteri megbízott, Parádi Kálmán egyházkerületi tanügyi előadó és igazgatótanácsai kiküldött jelenlétében Sebesi Ákos kollégiumi főgondnok elnöklésével a helyszínen folytatott tanácskozások után a szerződés-tervezetet előljáróságunk elkészítette ugyan, de a kormány csak 1898-ban erősítette meg. A szerződés értelmében 12 rendes, 1 helyettes és 1 tornatanár beállítására köteleztetett a fenntartó testület azon kikötéssel, hogy öt tanári székre (egy magyar-német, egy mennyiségtan-természettani, a természetrajzi, egy latin-görög és a mértani és szabadkézi rajzi) nyilvános pályázat útján az iskolai előljáróság, illetőleg egyházi

főhatóság ajánlatára, de kijelöléshez nem kötve, szintén törvényesen képesített s minden esetre ev. ref. vallásu egyének közül a vallás- és közoktatásügyi Miniszter ur nevez ki tanárokat; másik kikötés az állami tanterv követése. Mivel az említett tanszékeket betöltő régi tanárookra nézve a miniszter ur kinevezési jogát nem tartotta fenn, ez idő szerint még csak egy kinevezett (magyar-német szakos) tanár van iskolánknál.

Többen voltak hitfeleink között és pedig tekintélyes állásu egyének, a kik az államsegély igénybe vétele által autonómiánk oly mérvü megszorítását képzelték, melylyel a nyerendő segély nem áll arányban. Veszélyeztetve látták a tanári testületekben a református öntudatot, mert úgy vélték, hogy a kinevezett tanárok csak a tudásra s a nemzeti és hazafias nevelésre lesznek tanári működésökben tekintettel, nem pedig egyszersmind a vallásosságra és az egyháziasságra is. Az eddigi tapasztalat ezen aggódalmakat nem igazolta, mert a protestáns színezet halványulása — fájdalom — egész egyháztársadalmi életünkön érezhető, gimnáziumaink közül az önerejükön, azaz saját alapítványaikból fennállókon csak úgy, mint az államsegélyben részesülőkön. Középiskoláink első sorban a nemzeti közművelődés ügyét szolgálják, de kívánatos, hogy felekezetünk iskolái mégis protestáns szellemtől áthatva s egyházunk érdekeit ápolva teljesítsék nemzeti hivatásukat, miben az állami segély igénybe vétele nem gátolja, mert a tanári karok az illetékes egyházi testület által választott vagy kinevezésre ajánlott református vallásu tanárokból állván s minden tekintetben egyházi hatóságaink alá tartozván, tanítói és nevelői munkásságukban a protestáns szellemet minden irányban érvényre juttathatják. Ennélfogva az államsegély sem autonómiánkat, sem iskoláink protestáns szellemét nem veszélyeztetheti, de egyáltalán nem is érinti.

Az állami tanterv s a hozzá készített utasítások oly magas színvonalan állanak, hogy konventi tantervünk helyett teljes megnyugvással elfogadhatjuk és követhetjük. Iskolánk a szerződésből kifolyólag 1899-ben — a revideált állami tanterv életbe léptetésével egyidejűleg — tért át a konventi tantervről az államira, melyet az énekelmélet kötelező tanításának hozzá csatolásával toldott meg, miként azt a konventi tanterv megköveteli.

Előjáróságunk a rendelkezésre állott tőkepénzek 6%-os kamat jövedelmét biztosította, illetve kötötte le az intézetnek a szerződés értelmében való fenntartására. Azonban az azóta eltelt 10 esztendő alatt országos pénzvviszonyaink akként alakultak, hogy a takarékpénztárilag kezelt tőkék csak 4%-ot hajtanak s így oly jövedelemcsökkenés állott be, melyet valahonnan pótolni kell. Szóval a szerződések mielőbbi revizióra várnak nem csak nálunk, de bizonyára másutt is. A tervbe vett új iskolaépület évek óta huzódó ügye a jövő évben megoldást nyer, mert az erre szükséges beruházási államsegélyt — 220.000 koronát — a m. kir. államkormány nagynevű kultuszminisztere, gróf Apponyi Albert, f. évi március havában engedélyezte. A tervrajzok revideálása és végleges megálapítása után, a még fennálló nehézségek remélhető gyors megoldásával, az építkezés keresztül vihető lesz.

És itt a hála és köszönet hangján kell megemlékeznünk az államkormányon kívül arról a nagyérdemű tanügyi férfitúról is, a ki 1893 óta intézetünkben az állami főfelügyeletet teljesítve, úgy az oktatásügy iránti meleg érdeklődésből, mint általában nemzeti kulturánk ápolása céljából minden tőle telhetőt elkövetett arra nézve, hogy kollégiumunk is keresse és minél előbb meg is találja mindazon külső és belső eszközöket, melyek birtokában nemes misszióját a mai idők követelményei szerint teljesítheti. A jóakaratú tanácsokért, az önzetlen lelkes támogatásért e helyen is elismeréssel s köszönettel adózunk Kuncz Elek kir. tanácsos urnak, mert szakértelmével, nagy tudásával és gazdag tapasztalataival fenntartó-testületünknek mindenkor megkönnyíteni törekedett az intézet fejlesztésére irányuló, de az eszközök hiányában sok nehézséggel járó munkáját.

A felekezeti tanárok fizetésének ez évben történt állami kiegészítésével olyan tisztességes és gondtalan megélhetés biztosított az intézetünk tanárainak is, hogy teljesen hivatásuknak élhetnek s szerető odaadással szentelhetik idejüket és munkásságukat továbbra is az ifjúságnak, a jövő reményének; a tanári munka méltányos értékelése által sokat nyer nemcsak felekezeti, de egyáltalán egész középiskolai oktatásunk ügye.

A vagyoni állapotokról is meg kell emlékeznem röviden. 1893 óta mintegy 65.000 koronával gyarapodott iskolánk kama-

tozó tőkéje. Ebből 40.000 korona jórészt a tanulók segélyezésére tett nemescélú alapítvány, a többi tőkésítés útján nyert vagyon-többlet. Az utóbbi 14 év alatt a következő befektetések történtek : 1894-ben 87.000 korona költséggel egy jól jövedelmező pénzügyi bérházat építettünk ; 1895-ben 3500 koronával megvásároltuk a konviktus céljaira Molnár Gergelytől azon házat, melyben most a konviktusi személyzet lakik ; 1901-ben megszereztük a Bodrogi-telken lévő szomszédos házacskákat az új építkezés céljából, mintegy 5600 korona költséggel. E szerint 96.100 koronát gyűmölcsöző befektetésekre fordítottunk. Iskolánk vagyon-mérlege a következő értékeket tünteti fel : Intézeti ház (az iskolaépület) melléképületeivel 300.000, tanári lakások és bérházak 177.000 kollégiumkert 12.000, földek 12.200, butorok 17.000, könyv- és szer-tárak 90.500, tőkék 419.460 korona értékben. Kerek számban egy millióra tehető az intézet vagyona.

Az intézet gyűjteményei közül első sorban a nagykönyvtár érdemel említést, mint a mely úgy könyvészeti, mint tudományos tekintetben hazai középiskolánk könyvtárai között az első sorában áll. Voltaképen 3 részből áll, u. m. : közkönyvtár, melynek Bethlen János kancellár vetette meg az alapját a gimnáziummal egyidejűleg ; a másodikat Kiss Józsefről, az alapítójáról, Kiss-könyvtárnak nevezték ; ez 1830-ban keletkezett az adományozó gazdag magán könyvtárából s évenkénti gyarapításáról pénzbeli adományával maga az alapító gondoskodott ; a harmadik a gróf Gyulay Lajos-féle, ezt 1870-ben kapta iskolánk a nevét viselő főurtól. Életében gróf Kun Géza saját műveit ezen könyvtárnak egy-egy példányban megküldötte. Mind a három külön katalogusba iktatva és az adományozók intenciója szerint külön helyiségben kezeltek. Ez a hármas könyvtár 10 szakosztályba beosztott csoportosítással a cédula-katalogus rendszer alapján van elrendezve.

Álladéka 1906. július elsején a következő volt :

1. A Közkönyvtárra	esett 9290 mű	13760 drbban.
2. A Kiss-könyvtárra	» 1311 »	4597 »
3. A Gyulay-könyvtárra	» 1231 »	1930 »

Összesen 11841 mű 20287 drbban.

Ebből önálló szakmunka 10.421 mű 15.013 drbban, tudományos folyóirat 180 mű 3249 drbban, vegyes tartalmu 1240 mű

2025 drbban. Az utóbbi 14 év alatt 1986 művel gyarapodott, 5131 darabban. A könyvtár megközelítő értéke 52310 koronára tehető. Kezelője majdnem 20 év óta Kovács Dániel, a ki az újabb rendezés munkáját is eszközölte.

Az ifjusági könyvtár (V—VIII. oszt tanulók számára), melyet az 1904/5-ik évben Fejes Áron felügyelő-tanár teljesen újra rendezett, elkészítettén a betűsoros fő-, csoport- és szaklajstromokat, 1905. július elsején a következő álladékokat tüntette fel: 1782 mű, 2769 kötetben és 2618 darabban. Az utóbbi másfélévtized alatt 1193 művel gyarapodott 1365 darabban. A gyermekkönyvtár, ezt az I—IV. osztályosok használják, ugyanazon időről a művekben 525 drb gyarapodást mutat fel, mert 313-ról 838-ra emelkedett a munkák száma. Értéke 1500 koronát tesz. Felügyelője évek óta Szabó Árpád r. tanár.

A természettani szertárban az összes eszközök darabszáma 476, értéke 8690 korona, az utóbbi másfél évtized alatt 157 darabbal szaporodott az álladék több mint 4000 korona értékben, vagyis értéke megkétszereződött. Kezelője most is Félégyházi Antal.

A természetrajzi szertárban, ide véve a chemiai szereket és eszközöket is, álladék 4453 darab 6474 kor. értékben. Érdekes része Udvarhelymegye flórája szárított példányokban a szaktanártól. E szertár értéke is kétszeresre emelkedett az 1893-ik évivel hasonlítva össze. Kezelője Gönczi Lajos.

A kép-, érem- és régiségtárat 1905. és 1906-ban Nagy Lajos vajdahunyani kir. járásbíró ur 580 darabbal gyarapította. Itt van néhány alapító, gondnok és tanár olajfestésű arcképe. Értékes része a Fekete Sámuel-féle 406 darabot számláló rendezett pénz- és éremgyűjtemény. Az újabb adományok, ajándéktárgyak szakszerű rendeztetése folyamatban van. Felügyelője jelenleg is Solymossy Endre r. tanár.

A történelmi és földrajzi szertár az utóbbi időben szintén jelentékenyen gyarapodott. Álladéka 227 drb, 1723 korona értékben. Kezelője Solymossy Endre.

A rajztanításhoz szükséges taneszközök beszerzése újabban megindult, de még most is kevéssel rendelkezünk.

A filológiai muzeumnak volnának ugyan használható tárgyai, de helyiség hiányában rendezni még nem lehetett azokat,

A szükséges tornaszerek mind meg vannak; az 1900-ban épült új tornacsarnok teljesen fel van szerelve. A tornaszerek száma: 567 db, 3070 korona értékben. Kezelője Szabó András r. tanár, mint a torna egyik ideiglenes tanítója.

A kollegiumi irattár rendezését 1880. körül az előljáróság megbízása folytán Szakács Mózes tanár indította meg. Összesen 12 szakosztályba vannak beosztva az akták. Jelenleg 7666 db irat van törzskönyvbe iktatva; ebből Szakács M. 4036 db aktát iratott törzs- és szakosztályi jegyzőkönyvbe, később Bod Károly mint igazgató 362 darabot vezetett be s az összes eddig rendezett iratokra a szakosztályi jegyzőkönyvek számát is rá tétette; 3268 darabot a jelenlegi igazgató rendezett, illetőleg irt törzskönyvbe mint az irattár ideiglenes kezelője. Igen érdekes darabja a kigyó-czimeres Bethlen-ágból származott Bethlen János curátornak, I. Apaffy Mihály fejedelem kancelláriusának, azon 1000 db arany adományozásáról szóló s 1670. márczius 15-ikén kelt okirata, melylyel az akkori orthodoxa schola (elemi iskola) gimnáziumi rangra emelkedett s így kollegiumunk első alapja megvetetett.

Hogy egy kulturális intézet hivatását csak akkor töltheti be sikeresen, ha a szülők és a nagyközönség figyelmökkel, érdeklődésükkel s erkölcsi és anyagi támogatásukkal gyámolítják, az kétséget alig szenved. Ebben a tekintetben iskolánknak panaszra oka nem lehet, miként az alább felsorolandó alapítványok és adományok azt szépen igazolják. 14 év alatt több mint 40,000 korona alapítványt kaptunk. A nemzeti élet egyik fontos tényezője a kultúra lévén, az iskolák támogatása nemcsak humánus, de egyszersmind hazafias cél is. Ezért szívesen jegyzem fel iskolánk irányában a közelebbi években is megnyilatkozott érdeklődés és áldozatkészség alábbi bizonyságait.

Az 1893-ik évtől kezdve keletkezett alapítványok közül a Nagy Lajos főgondnok nevére 1893-ban tett 260 koronás, az erd. ref. egyházkerület 1894-beli 6000 koronás, a Gyárfás Domokos nevére 1895-ben tett 100 koronás, az 1886-ban érettségizett tanítványok 1896-ban összeadott 230 koronás, a 200 koronás Gyertyánffy alapítvány, a 2000 koronából álló Miklósi Károly féle, a 300 koronás Haller-Bod-féle, a helybeli Zálogkölcsön-intézet 800 koronás, az 1873-ban érettségizett tanítványok 128 koronás (ezt 1903-ban 200

koronára egészítették ki), a Vajda Rózsika-féle 200 koronás, az Udvarhelymegyei takarékpénztár 2000 koronás, a Kelemen János-féle 1000 koronás, a Letenei-féle 1000 koronás (ennek utolsó fele része 1904-ben folyt be), a Székelyegyleti I. takarékpénztártól részletekbe kapott 1660 korona adomány, illetőleg alapítványok céljáról, keletkezéséről és rendeltetéséről, ide értve Gróf Haller Ferencz jutalomdíját is, még az 1899—1900. évi Értesítőnk 18—31. lapjain az alapítványokról össze állított kimutatás rendén kellő részletességgel megemlékeztünk volt, úgy, hogy ismételések kikerülése céljából itt csak azokról adunk bővebb ismertetést, a melyek ott föl említve nincsenek.

Ilyenek:

a) »Kendi Kandida özv. Fekete Samuelné alapítvány«. Alapító: Kendi Kandida, néhai nagykedei Fekete Sámuel udvari tanácsos özvegye, elhalt 1901-ben 82 éves korában, Etéden van eltemetve. Végrendelete kelt Kolozsvárt, 1895. július 10-ikén. Alapított összeg: 16,000 korona. Rendeltetésére vonatkozólag a végrendelet II. szakaszának a) pontjában ez áll: »A székelyudvarhelyi ev. ref. Collegiumnak 8000 (nyolczezer) forint névértékű magyarországi földtehermentesítési kötvényt hagyományozok azon célra, hogy annak kamatait a Collegium tisztelt előljárói minden tanév végével öt jóigyekezetű szegény tanuló között — különös figyelemmel az árvákra — egyenlő arányban osszák ki«. Az alapítvány befolyt 1902. márcz. havában. Életbe lépett 1903-ban. Boldogemlékü nagykedei Fekete Sámuel, udvari tanácsos, a ki egykor iskolánkban tanult, 1868-ban, halála előtt két évvel gazdag pénz- és éremgyűjteményét nevével egyetértőleg iskolánknak hagyta volt, szakszerűen rendezve. Éremgyűjteményünknek ez a legértékesebb része.

b) »D . . . s alapítvány«. 1905. április 13-ikán kapott intézetünk készpénzben 1000 korona alapítványt, melynek kamatja az alapító (D . . . s : né) által később meghatározandó időben zene-pályadíjakra fog fordíttatni. Addig a takarékpénztárilag kezelt tőke kamatja az alapítványi összeget növeli.

c) »Farczády K. Lajos alapítvány«. Alapító: Özv. Farczády K. Lajosné, a ki váratlanul elhunyt kedves fia emlékét örökitette meg vele. Alapító levele kelt Székelyudvarhelyt 1904. október 4-ikén. Alapított összeg: 1000 korona. Rendeltetése: az évi kamat

fele a szabadkézi rajzban, másik fele a zene-, illetőleg az énekben legkiválóbb tanulónak adandó ki az évváró ünnepélyen. Az alapítvány befolyt, takarékpénztárban kezelik. Életbe lépett 1905-ben.

d) »Id. Sylvester János alapítvány«. Alapító id. Sylvester János. Az alapító levél gyanánt szolgáló végrendelet kelt Alsócsernátorban, 1896. febr. 10-ikén; másolatát kiadta Kézdivásárhelyt, 1902. április 24-ikén dr. Bodor Ferencz kir. közjegyző. Alapított összeg: 4000 korona. Rendeltetése: két rokon tanuló segélyezése. Az alapítvány még nem folyt be. Az összeg az alapító nevének, Bajkó Annának halála után fizetetik ki, örököse Cseh Rózália (Szabó Gyuláné), esetleg gyermekei által.

e) »Bágyi Baczó Mózes és neje Bencze Mária aranylakadalmi alapítvány« czimen 1000 koronás alapítványt jelentett be Baczó Mózes, jelenleg szászvárosi lelkész, szüleinek 1904. február 14-ikén tartott aranylakadalma alkalmából. Az alapítvány célja rokon tanulók segélyezése. Az alapító levél kelt Szászvároson, 1904. november 10-ikén. Eddig elé befolyt (1907. május) 450 korona. Életbe lépett 1905. febr. 14-ikén; az évenként kiadandó kamat fejében a m. t. alapító minden évben 50 koronát szokott küldeni s az alapítvány-tőke növeléséről is gondoskodik.

f) »Veres Ferencz alapítvány«, Alapító: Veres Ferencz temesvári lakos, a ki végrendeletileg intézkedett, hogy hagyatékából örököse, az örökség átvételétől számított 3 év alatt, az alapítványt befizesse. Alapító levél gyanánt végrendeletének ide vonatkozó pontja szolgál, mely iskoláknak hivatalból megküldetett. Alapított összeg: 400 korona. Rendeltetése: mikor a tőke akkorára növekszik, hogy évi kamatja 50 koronát tesz, ezen összeg egyik évben a magyar irodalomból, másik évben a magyar történelemből kitűzendő pályamunka legjobb megírójának adassék. Az alapítvány 1906-ban befolyt, takarékpénztárilag kezelik.

g) »Egy névtelen alapítványa«. Alapító levél helyett szolgál Betegh Pál szetkesztő 1899. április 16-ikán Székelyudvarhelyt kelt levele. Alapított összeg: 10 korona. Rendeltetése: mikor mások adományával 200 koronára kiegészül, kamatját egy székelykereszturi. illetőségű tanuló élvezze. Az alapítvány befolyt 1899. ápril. 16-ikán Takarékpénztárilag kezelik.

h) Dr. Ráczkövy Sámuel volt reáliskolai orvos 2000 koronás

alapító-levelének (kelt Székelyudvarhelyt, 1901. június 17-ikén) egy eredeti példányát irattárunkban is elhelyezte, mely iskolánkat csak azon esetben érdekelné, ha egyik helybeli középiskola megszűnnék vagy valahová áthelyeztetnék.

i) »Az 1876-ban érettségít tett növendékek alapítványa«. Alapították az 1901. szept. 21-ikén 25 éves találkozásra összejött egykori tanuló társak Lányi Imre postafőnök ur utján. Alapított összeg: 260 korona. Rendeltetése »konviktusi célokra«. Az alapítvány befolyt, takarékpénztárilag kezeltetik.

k) »Köpeczi Nagy Árpád alapítvány«. Köpeczi Nagy Lajos, volt pü. miniszteri számellenőr, a ki iskolánkban tanult, 1904. nov. 22-ikén, a maga és neje nevében 190 koronával 300-ra egészítette ki azon 110 kor. alapítványt, melyet 1903. jun. 27-ikén tartott tíz éves találkozó alkalmával az 1893-ban érettségizettek a közölök időközben elhalt Nagy Árpád emlékére Maksay Gyula mőrnök utján tettek. Az évi kamat egyenlően megosztva az alaptőke növelésére és a konviktus céljaira szolgál.

l) »Balogh Miklós alapítvány«. Alapítók: az 1889-ben érettségít tett növendékek (Péter Mózes, Mayer János és Zayzon Ferencz utján), a kik az 1899. évi június 5-ikén tarott 10 éves találkozójuk ünnepélyén megörökítették egyik elhunyt társuk nevét. Alapítólevél kelt Sepsiszentgyörgyön, 1904. június 18. Alapított összeg: 310 korona. Rendeltetése: egy jó tanuló székely fiu konviktusi költségeinek részben való fedezése az évi kamatokkal. Az alapítvány befolyt 1904-ben. Életbe lépett 1905-ben.

m) »Az 1890-ik évben érettségizettek alapítványa«. Alapítók az 1900-ik év jun. 10-ikén összejött tanuló társak (Szabó András utján). Alapítólevél kelt Székelyudvarhelyt, 1900 július 4-ikén, a mellékelt jegyzőkönyv azon évi június 10-ikén. Alapított összeg: 80 korona. Rendeltetése: »philologiai muzeum céljaira«. Az alapítvány befolyt. Takarékpénztárilag kezelik.

n) »Mátisfalvi Palló Imre alapítvány«. Alapító Palló Imre kolozsi birtokos. Alapítólevél kelte: Kolozs, 1906. évi június. Alapított összeg: 200 korona. Rendeltetése: példás magaviseletű, szorgalmas, lehetőleg rokon tanuló jutalmazása. Az alapítvány befolyt, életbe lépett 1906-ban.

o) »Az 1881-ben érettségít tettek jubileumi alapítványa«. Alapi-

tók: 1906. aug. 15-ikén 25 éves találkozásra megjelet társak (Fülöp Áron országházi főkönyvtáros utján). Alapított összeg: 150 korona. Rendeltetése: konviktusi czélokra fordítandó a kamatjövedelem. Alapítólevél nincs. Életbe lép 1907-ben. Takarékpénztárban kezelik.

p) »Szakács Mózes alapítvány«. Az 1894-ben érettségit tett növendékek tiz éves találkozásuk (1904. július 1.) emlékére adták Major Ferencz számellenőr utján 1907. márcz. 7-ikén. Alapított összeg: 242 korona. Rendeltetése még nincs megállapítva.

A Kolozsvári Közhasznú Szövetkezet 1903-ban 200, azután évenként 100 koronával segélyezi jó igyekezetű, szegénysorsu növendékeinket.

Az Udvarhelymegyei Takarékpénztár évenként szintén 100 koronát juttat hasonló czélra.

Gróf Haller Louise 1894-ik évtől kezdve 14 aranyból álló jutalomdíját pontosan kezünkhöz juttatja minden esztendőben az általa kitűzött czélokra, miről Értesítőink tanuskodnak.

Nagy Lajos vajdahunyadi kir. járásbíró, Nagy Lajos volt főgondnokunk fia, 1905. decz. 8-án 500 darabból álló értékes pénz- és éremgyűjteményt küldött iskolánknak, melyet 1906. nov. 5-ikén 100 korona értékű 40 darabot számláló újabb adományával egészített ki.

Kórházi alapunkat a mult század 70-es évei végein az akkori fiatal tanárok indították meg társadalmi uton, műhedvelői előadások rendezésével, mely azután adományok folytán gyarapodott.

A konviktusi alapot 1894-ben kezdtük gyűjteni, melyhez az újabb időben kivált a tiz éves találkozásra összejött egykori növendékek járultak adományaikkal vagy alapítványaikkal.

Ugyancsak társadalmi uton kezdtük meg a közelebbi időben a kirándulási és szegénytanulók könyvtári alapját, az előbbi jelenleg 1362, az utóbbi 1108 koronából áll.

Kollégiumunk évi fenntartási költségeihez az államkormány a következő segélyösszegekkel járult: 1894-ben 4000, 95-ben 6, 96-ban 12, 97-ben 14, 98-ban 16, 99-ben 18, 1900-ban 20, 1901-ben 22, 1902-ben 24, 1903-ban 26, 1904-ben 28, 1905-ben szintén 28, 1906-ban 30 és végül 1907-ben 32 ezer koronával.

Lássuk most már azon ösztöndíjakat és segély pénzeket, melyeket évenként az alapítványokból vagy adományokból élveznek

azon tanulók, kiket arra a tanári kar, illetőleg előljáróság méltónak ítél. Felsorolom azokat a mint következnek:

1. A Kiss József-féle alapból 50 jó magaviseletű és jó előmenetelű *székely* tanuló valláskülömbőség nélkül részesül fejenként 50 korona segélyben a testi épség feltétele mellett, hogy annak idején a hazát és a királyt is szolgálhassa az alapítvány élvezője. A kinevezést a Kiss József-féle bizottság eszközli, mely a végrendelet értelmében egyik kollégiumi gondnok elnöklése mellett a vármegye mindenkori három első választott tisztségviselőjéből, az igazgató-tanárból, a szenior és kontrából vagy ezek helyetteseiből alakítandó meg. Ebből az alapból minden évben kiadunk egy modern nyelvi (francia vagy német) és egy szépírási jutalmat, mindkettő 50—50 korona.

2. A Gál-Teleki-alapból 290 korona »czipópénzt« a konviktus költségeire fordítunk. Ezen kívül két rokon (egy dálnoki Gaál és egy dálnoki Kovács családbeli) tanulónak jár 50—50 korona és könyvjutalmakra évenként 50 korona.

3. A Gidófalvy Gábor alapból két 8-ik oszt. tanuló 100—100, két 7-ik oszt. t. 60—60, két 6-ik oszt. 40—40 és végül egy rokon tanuló 100 koronát élvez, melyet a márcz. 15-iki hazafias ünnepély alkalmával nyilvánosan szoktunk kiadni.

4. A gróf Teleki Miksa-féle alapból, lehetőleg szegény, nemes szülőktől származott három növendék egyenként 80—80 koronát kap.

5. A gróf Teleki Sámuel alapítványából: a) 2 eminens togátus diák (most 7. és 8. oszt. tanulók) kap egyenként 23 kor. 32 fillért; b) 3 tanuló (első sorban nemesek, papok vagy profeszorok árvái) élvez fejenként 17 kor. 50 fillért; c) a legjobb praedicatio, oratio vagy dissertatio írója kap 35 kor. 60 fillér pályadíjat.

6. A Keszei Péter alapból első sorban 3 rokon, vagy ezek hiányában fél vagy egész árva tanulónak jár fejenként 21 korona.

7. A gróf Korda György alapból négy árva nemes szegény ifjunak kiszolgáltatandó személyenként 21 korona.

8. A Nagy Sándor alapból egy rokon vagy egy felsőbb osztályu tanuló kap 10 koronát.

9. A Gazda József-féle családi alapítványból »két közelebb való vér Gazda, jó reménységű nemes gyermek« együttesen élvez 175 koronát.

10. A Székely-Ugron alapból 50 korona adatik »egy, a kolégiumban tanuló székelyudvarhelyi illetőségű jó tanuló — lehetőleg felgimnáziumi — növendéknek«.

11. A Bod Benedek alapítványból járó 30 korona élvezésére jogosultak: »testvéreim gyermekei, vagy azoknak gyermekei . . . ha azok nem lennének: a kik ezekhez legközelebb való vérek; ha ezek sem találhatnának, a falumból — Albisből — való tanulók. Mikor ezek sem lennének, akkor adják a legszegényebb tanulóknak«.

12. A székelyudvarhelyi Zálogkölcson-intézet és betéti pénztár 800 koronás alapítványnak célja így van megjelölve: »A székelyudvarhelyi ev. ref. főgimnázium egy szegény, jómagaviseletű, jó előmenetelű tanulójának az alapítvány kamatjával való segítése«.

13. Az Udvarhelymegyei Takarékpénztár »2000 koronás el-látási alapjának« a kamatai konviktusi célokra fordíthatnak.

14. A Kolozsvári Közhasznú Szövetkezet 100 korona évi adománya, nem különben az Udvarhelymegyei Takarékpénztáré is szegénysorsu, jó tanulóknak felsegítésére szolgál.

15. A Nagy Lajos alapítványból mintegy 12 korona jár első sorban egy rokon tanulóknak, vagy ilyenek hiányában »egy szegény és jó tanuló székely fiúnak«.

16. A Jánosi József-féle alapítványnak »jó igyekezetű székely fiu húzza a kamatját«, a mi évenként 15 koronára megy.

17. A bágyi Baczó Mózes és neje Bencze Mária aranylakadalmi ösztöndíjából pár év óta rokon tanulók kapnak 50 koronát.

18. A Kendi Kandida alapból öt (többnyire fél vagy egész árva) tanuló élvez fejenként 120 koronát.

19. A Gyárfás-alapítvány 4 kor. kamatja énekjutalmul szolgál.

20. A Gyertyánffy-testvérek alapítványának kamatja (1 drb 10 kor. arany) a legjobb tornásznak a jutalma.

21. A Kelemen János-féle alapítvány 40 korona kamatja, a megszabott arányban 8 felé osztva, Kelemendij czimen az I—VIII. osztály egy-egy »szegény, kitűnő igyekezetű tanulójának« adatik ki.

22. A Daniel Anna alapítvány 16 korona kamatja, két egyenlő részre osztva, zenejutalmul osztatik ki.

23. A Miklósi Károly-féle 2000 koronás alapítvány kamatja konviktusi célokat szolgál.

24. A gróf Haller Ferencz jutalomdíjából 14 drb. arany zene- és énekjutalmakra fordittatik.

25. A Bod-Haller alapítvány 15 koronát tevő kamatja a márcz. 15-iki ünnepélyen szereplő fiuk jutalmazására van rendelve.

26. A Vajda Rózsika-féle alapítványból 10 koronát gyorsírási jutalmakra adunk ki.

27. A Farczádi K. Lajos-féle alapítvány 40 korona kamatja szabadkézi rajzi és zene- énekjutalmakra fordittatik.

28. A Botta Györgyné alapítványából 56 korona a legjobb pályamunkának a jutalomdíja.

29. A gróf Haller Jánosné-féle alap 10 korona jövedelme ének- zeneelméleti jutalomra van rendelve.

30. A Szöllősi Sámuel-féle 5 arany önképzőköri jutalmakra szolgál.

Ezekén felül a tanári kar a tandíjak 25, a lakás (internátus) díjaknak mintegy 30, s a konviktusi díjaknak 20—25%-kát szokta elengedni. E szerint pályadíjak, jutalmak, ösztöndíjak és segélyek, továbbá tan-, lakás- és konviktusi díjak elengedése vagy mérséklése után a tanulók közvetett és közvetlen segélyezése évenként 16—18,000 korona közt váltakozik. A hazafias alapítók és kegyes pártfogók jótekonyságából létre jött intézmények által támogatják és segíthetik célhoz intézeteink a szegényebb sorsban lévő köznemes fiukat és a porból fölemelkedni törekvő tehetségeket. Hiszen tudvalevő dolog, hogy Magyarország ujja születését, szellemi és politikai átalakulását, nem csekély mértékben annak az áramlatnak is köszönjük, mely az alsóbb rétegek tehetséges fiait a társadalom felszínére segítette. S hogy ebből a munkából iskolánk majdnem harmadfél százados multja alatt szintén kivette a maga részét, azt mondani is felesleges.

